

DOMOKOS PÉTER

BARNA FERDINÁND

A MÚLT MAGYAR TUDÓSAI

FŐSZERKESZTŐ:

TOLNAI GÁBOR

SZERKESZTŐ:

SZALAI SÁNDORNÉ

192991

DOMOKOS PÉTER

BARNA FERDINÁND

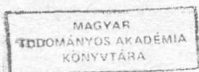
AKADÉMIAI KIADÓ

BUDAPEST 1991

**MTA
KIK**

682140

ISBN 963 05 5960 9

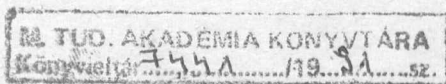
Kiadja az Akadémiai Kiadó, Budapest

Első kiadás: 1991

© Domokos Péter

Minden jog fenntartva,
beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás,
valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Hungary

TARTALOM

Bevezetés	7
Életrajza	II
A könyvtárrendező	27
Nyelvészeti értekezései	45
A Kalevala-fordító, a finn – magyar kapcsolatok kutatója	66
A finnugor népek történetének kutatója	II3
A finnugor népek néprajzának, mitológiájának, illetve az ún. magyar ősvallásnak a kutatója	I56
Jelentősége	I95
Bibliográfia	209

BEVEZETÉS

E könyvecske főszereplőjével kapcsolatban az adatok gyűjtője és rendezője sokkal inkább a felejtés, mintsem az emlékezés szót mondhatja jellemzőnek. Ha Barna Ferdinánd történetesen nem vállalkozott volna a *Kalevala* lefordítására, életének és tevékenységének nyomai még elmosódottabbak lennének az alapvetőnek tekintett forrásművekben is.

Pedig több szakma is számon tarthatná, idézhetné, sőt úttörőként is felfedezhetné ezt az 1825 és 1895 között élő, munkálkodó, sok

irányban nyitott, magát állandóan tovább képző tudóst, akit 1868-ban választott tagjai sorába a Magyar Tudományos Akadémia. Több figyelemre méltathatnák könyvtáros kollégái is, ő volt nemzeti könyvtárunk gazdag, de ömlesztett állapotban leledző anyagának első szakszerű rendezője, katalogizálója. Magányos, család és valódi barátok nélkül lepergett életéről a dokumentumok száma szegényesnek is alig mondható; naplót nem vezetett, útba igazító levele, személyes feljegyzése legfeljebb mutatóban akad néhány.

A kitartó nyomozások eredményeként — életműve s érdeklődése irányultságának tekintetbe vételével —

vel — Barna Ferdinánd a komplex szemléletű finnugrisztika jelentős művelőjének tartható. Helyét a hazai finnugrisztika második korszakában s ezen belül a második nagy triász tagjai közt lehetne kijelölni. A magyarországi (s részben a nemzetközi) finnugrisztikát megteremtő első nagy periódust meghatározó hármast Sajnovics János, Gyarmathi Sámuel, Kállay Ferenc jelenti, a második, jól elkülöníthető korszakot, a helyszínre utazást, gyűjtést vállaló, ill. a kutatások szemhatárát kitérítő és korszerűsítő újabb hármas, Reguly Antal, Hunfalvy Pál és Barna Ferdinánd képviseli.

A továbbiakban a szerény számú

mozaikból megkísérlem Barna Ferdinánd curriculum vitae-jének rekonstrukcióját, cikkeinek, értekezéseinek felidézésével s értékelésével pedig igazolni próbálom állításomat, miszerint kiemelkedően fontos alakja a magyarországi finnugrisztikának, akit nem csupán újra felfedezni s rehabilitálni szükséges, hanem hazai tudományunk történetében az őt feltétlenül megillető helyet is biztosítanunk kell számára.

ÉLETRAJZA

Barna Ferdinánd hetven évet élt. Mint látni fogjuk, kiterjedt család tagja, több városban, számos munkahelyen dolgozott, néhány nevezetes társulat mellett tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának is, közvetlen kollégáinak, munkatársainak száma tehát nem lehetett csekély. Mindezek alapján azt vélhetnénk, hogy különféle dokumentumokban, évkönyvekben, almanachokban, folyóiratokban, megemlékezésekben, okmányokban, de főként levelekben akár lépésenként is nyomon követhet-

jük és megismerhetjük életét. Várakozásainkban azonban csalatkoznunk kell. A családi dokumentáció épp csak a legszükségesebb adatokat (neveket, évszámokat) tartalmazza, az összes többi vélt forrásanyag pedig vagy egyáltalán nem is létezik, vagy annyira szűkszavú és keveset mondó, hogy alig teszi lehetővé Barna Ferdinánd életének alapos megismerését, s roppant keveset árul el jelleméről, egyéniségéről. Mindez tehát voltaképp homályban marad, az életét család nélkül leélő férfiúról csak annyit gyaníthatunk, hogy meglehetősen zárkózott, alapvetően s túlzott mértékben szerény, már-már kishitű, nehezen barátkozó egyéniség lehetett.

Barna Ferdinánd 1825. május 23-án született Nagykárolyban. Családja — állítólag — 1618-ban Bethlen Gábortól nemességet kapott, s utóbb a Nyermeghi előnév viselésére is jogot szerzett. Az idők során katolikus és görögkeleti ágra tagolódott. Ferdinánd a katolikus ágból származott. Apja, Pál, 1810-től 1838-ig bekövetkezett haláláig a nagykárolyi kegyesrendi gimnázium civiltanáráként dolgozott, anyja: Thury Borbála. A családi krónika két testvéréről tud, bátyjáról, Ignácról (sz. 1822), aki fogorvos, műfordító és az MTA tagja volt, valamint öccséről, Zsigmond-ról (sz. 1832), akiből jogász lett.

Ferdinánd meglehetősen világlátott ifjúként fejezi be középiskolai tanulmányait (Nagykároly, Debrecen, Nagyvárad, Szatmár), jogi stúdiumokat folytat Pesten, Pécsett, 1845-ben már jegyző a keszthelyi Georgikonban, s 1846-ban tesz ügyvédi vizsgát. Érzékenyen figyeli a kor eseményeit, pártállását, politikai felfogását mi sem jellemzi jobban, mint 1848-as döntése, amikor belép az erdélyi nemzetőrök sorába. Tudományos pályáját is ekkor kezdi egy nem tanulság nélkül való cikkel a katonai szaknyelv (vezényleti nyelv) megmagyarosításának módjáról. Nevezetesebb tettet egyébként aligha vihetett végbe, a szabadság-

harc bukása után tíz évig ügyvédeskedik, 1859-től pénzügyi fogalmazó. 1860-tól felhagy tanult szakmája művelésével, segédőr, azaz könyvtáros lesz a Nemzeti Múzeum könyvtárában, s innen is megy nyugdíjba 1889-ben címzetes őri rangban. Ebben a közel harminc esztendőben életében a következő jelentős események említhetők: 1868-ban állami ösztöndíjjal több hetes szakkönyvtárosi tanulmányútra küldik Münchenbe, s még ugyanebben az esztendőben levelező tagjává választja a Magyar Tudományos Akadémia. 1871-ben megjelenik *Kalevala* fordítása, 1872-ben tagjává választja a Finn Irodalmi Társaság, 1884-

től a Finnugor Társaság kültagja. Megemlíti még, hogy történeti, néprajzi érdeklődésének fontos bizonyítékaiként 1862-ben jelennek meg első fontos publikációi (Galeottóról, a finn folklórról). Életének legtevékenyebb korszaka 1867 és 1887 közé esik, ekkor írja, ill. olvassa fel közel két tucat terjedelmes őstörténeti, nyelvészeti, mitológiai értekezését, ismertetését.

Minden emberre érvényesek Ady szavai, miszerint az individuum „északfok, titok, idegenség.” Sokaknál mégis akad legalább egy rés, egy jelzés, amely az illetőt megközelíthetőbbé, megismerhetőbbé teszi. Mivel Barnával kapcsolatban személyes mozzanat alig

akad, ezért is érdemes az itt számba vehető néhány mondatot alaposabban megvizsgálnunk. Budenzet még jóval ennek egyetemi tanárrá (1868, ill. 1872) való kinevezése előtt ismerte, s egyetlen hozzáférhető magyar nyelvű levélnek bizonyysága szerint barátjának tekintette. Ez a barátság a később történetek bizonyysága szerint nem bizonyult tartósnak, nem állta ki az idő próbáját. 1868-ban müncheni kiküldetése idején írta 8 oldalas levelét, amely jó megfigyelőkészségről, jellemábrázoló erőről, józanságról, szerénységről, rigorózus kötelességtudatról, meleg hazaszeretetről tanúskodik, és mindemellett arról a szívszorító

szegénységről, amelyben egész életét tölthette. Íme néhány jellemző részlet: „Kedves barátom! Hétfőn múlt két hete, hogy Pestről elindultam ... elég legyen annyit mondanom, hogy töméredek szépet ... láttam ... Áttérek a könyvtárra: ez valóban nagyszerű intézet ... kérdésekre nagy előzékenységgel felelének — szívességet vagy csak közlékenységet nem tapasztaltam ... ennek talán az lehet az oka, hogy attila van rajtam — persze én nem mondhatom el nekik, hogy ennél több ünnepi ruhám nincs, — másra pedig ... egy múzeumi segédőrtől nem telik ... München népe szép, kivált a fejér népe ... még meg is

dicsérnek ... hogy szépen beszél-
lek németül ..., de bíz én úgy
gondolom, hogy ez csak udvarias-
ság ... De én azért még is alig
várom, hogy Pestre érhessek, mert
mindenütt jó, de legjobb otthon,
— pedig elképzelem, milyen eped-
ve várnak haza a múzeumbeliek,
a' kik eddig is görbe szemmel néz-
nek rám ... Betegen hagytalak el
— reménylem ez az olta megvál-
tozott, a' mi hogy úgy legyen
szívemből kívánom ... 's mara-
dok igaz barátod Barna Ferdi-
nánd."

Munkahelyén, adott munkakö-
rében tudóstársai közvetlenül hoz-
zá intézett könyv- vagy adatkérő
kérdéseit messzemenően igyekezett

teljesíteni, a saját anyagában fel nem lelt műveknek személyesen nézett utána a két másik nagy budapesti könyvtárban, az akadémiai és az egyetemiben (l. szűkszavú levélváltását az ismert stilisztával, Szvorényi Józseffel 1885-ben). A nagytekintélyű Pulszky Ferenc akadémiai jubileumán 1888-ban nem tud részt venni, táviratában barátját kéri jókívánságai tolmácsolására: „... egészségére igyál helyettem pohár bort. Remélem mostani mulasztásomat az akadémia októberi banketjén helyre hozom...” A következő évben nyugdíjazzák, s erről az eseményről így emlékezik meg egy magát meg nem nevező kollégája:

„... a Múzeum legtudósabb tisztviselőinek egyike vált ki az intézet kötelékéből, ki széleskörű erudíciójával, gazdag nyelvismeretével és jeles irodalmi munkásságával a könyvtár tudományos reputációját emelte, ki mint könyvtárrendező hét év alatt egész kis nemzedéket nevelt a könyvtártudományi diszciplinának ... Jó főnök, jó collega volt, kit mindenki szeretett ...”

Ennél több elismerést, jó szót életében alig kapott. Halála után sem sokkal többet. A Vasárnapi Újságban megjelent nekrológ az egyetlen információkban is gazdag, a megírás módjában és hangvételében is színvonalas, Barna

egyéniségét és munkásságát ember-
séggel, elismeréssel és értően átte-
kintő, ma is tanulságos írás, ame-
lyet szinte hiánytalanul érdemes
idéznünk. 1895-ben (a 494–495.
lapon) -y -s aláírással jelent meg a
Barna Ferdinánd fényképét is tar-
talmazó búcsúztató: „Egy kiváló
tehetségű magyar tudóst kísértünk
e hónap [július] 23-ikán az örök
nyugalom helyére, aki mintegy
húsz évig művelte a magyar nyelv-
tudományt és összehasonlító mytho-
lógiát nem kevesebb kitartással
mint sikerrel. De a mily jól ismert
volt neve tudósaink, épp oly isme-
retlen maradt nagy közönségünk
előtt. Barna Ferdinánd első föllé-
pésétől kezdve jóformán soha sem

hagyta el szaktudományának szigorú körét, és a hírnév csillogó fénye egy pillanatra sem csábította . . . Mint ember és tudós egyformán bizonyos elszigetelt állásban maradt, s hírneve egyáltalában nem volt arányban sokoldalú képzettségével, nagy nyelvismertével s elméjének átható józanságával. Majd valamennyi európai nyelvet értette, a rokonnyelveket pedig fölléptekor senki sem ismerte alaposabban, mint ő . . . az ember túlságos szerénysége s naiv félénksége folyvást nagy akadályai voltak a tudományos pályán való haladásának. Igénytelen, egyszerű ember volt, de nemes szívű, aki a múzeumi könyvtárban körülötte

dolgozó fiatal embereket nemcsak irodalmi törekvésekben segítette, hanem sokszor anyagilag is... Ezelőtt mintegy hat évvel agyát szélütés érte. Ettől kezdve szellemi munkára képtelen lévén, elhagyottan, élő-halottként vánszorgott a főváros utcáin a nélkül, hogy bármiféle társaságba ment volna. Kín volt reá nézve az élet. Aki életének java részét folyvást a könyvek közt töltötte, most egy sort sem olvasott többé; értelme mind jobban elhomályosult, s e hónap 21-én testileg is megszűnt élni.” — Megrendítő és sok mindent megmagyarázó ez a pályakép, amelyet minden bizonnyal az adott betűjelek mögött meghúzó-

dó Váczy János, a kor sokat munkálkodó irodalomtörténésze és publicistája rajzolt meg. A jogász pályán kielégülést és megnyugvást nem találó Barna Ferdinánd már nem is fiatalon váltott szakmát és hivatást; a könyvtároskodás csupán a szerény megélhetést biztosította számára, a történeti, filológiai, mitológiai kutatások töltöttek be életének minden szabad percét, az e területen való munkálkodás jelentette számára a sorstól neki rendelt kevéske boldogság teljességét.

Eredendő szerénységét kishitűséggé, sőt bizonytalansággá fokozhatta a pályamódosítás, minden kritikára érzékenyebb lehetett, mint

a szakmába „beleszületett”, ill. oda korábban bekerült, beszervezett kollégái: jelleme egyébként sem volt harcos, a vitákat kerülni látszott, igaza biztos tudatában sem triumfált, pl. Vámbéryvel sem úgy (olyan kíméletlenséggel) váltott szót, mint a finnugor tábor többi tagja. Hogy miért volt élete során végig magányos? Lehet, sohasem tudjuk meg, szerencsétlen utolsó éveiben mintha rokonsága, testvérei sem álltak volna mellette, miként azok az egykori hozzá beosztott munkatársak sem, akik a kilencvenes években már beérkezett tudósoknak számítottak (pl. Simonyi Zsigmond, Markovits Sándor).

A KÖNYVTÁRRENDEZŐ

Barna Ferdinánd tanult mestersége szerint jogász volt, s összesen 15 évet töltött a feltehetően nem különösebben kedvelt, de a mindennapi kenyeret mégiscsak biztosító, hazánkban hosszú időn át ugyancsak közkedvelt pályán. Sorra ebben az időszakban is az ország különféle pontjaira vetette, nyilván néhány krajcárral magasabb jövedelemért, rangosabbnak látszó munkáért, érdekesebbnek ígérkező környezetért vállalkozott a helyváltoztatásokra, ambíciójából, igyekezetéből a jegyzőségnél, a

fogalmazásánál rangosabb pozíciókba nemigen vergődhetett; s nyilván éberén várta, figyelte a lehetőséget a pályamódosításra, valamely a szívéhez közelebb álló, történeti—filológiai bűvárlatokra is lehetőséget nyújtó, de megélhetést is adó munka, foglalatosság elnyerésére. Ilyennek — de távolról sem az álmodott hivatásnak — ígérkezett 1859-ben a könyvtáros-ság, a Nemzeti Múzeum segédőri pályázata. Hogy a paragrafusok világában nem érezhette magát otthon, azt legkorábban, 1849-ben írt nyelvészeti témájú publikációja is igazolja, s nyomatékosítják a hatvanas évek elején megjelent történeti közleményei. Dolgát

azonban nyilván ügyvédként is lelkiismeretesen végezte, akárcsak a könyvtárosi teendőket, amelyeknek végzéséhez semmiféle szakirányú előismerettel nem rendelkezett. A szükség és a gyakorlat tette végül is elismert (ill. kritizált) bibliotékáriussá. Hiába töltött azonban csaknem 30 esztendő a számára univerzumot jelentő könyvek, kéziratok között, elsődleges feladata, munkaideje minden percét terhes, nehéz robottal kitöltő elvégeznivalója nem a nyomtatványok kutatása, hanem ezek rendszerezése, katalogizálása, polcrahelyezése volt. Hivatássá így aligha válhatott a könyvtároosság, az új tevékenység mégis az áhított világ

közelébe segítette, az ország központjába, Pestre, s legnagyobb könyvtárába. Fennmaradó kevéske idejét így mégiscsak arra fordíthatta, ami ifjúkorától behatóan foglalkoztathatta, a magyar őstörténet, történelem, ősműveltség, vallás, nyelv, ill. a nyelvrokonság szerteágazó kérdéseinek vizsgálata. S mindehhez nem kellett többé utazgatni, keresgélni, kölcsönözni, szinte minden szükséges forrás adva volt.

Jogászi működéséről semmit sem tudunk. Lényegesen többet írtak, de távolról sem eleget, könyvtárosi tevékenységének napjainkban szinte elképzelhetetlen értékéről. Semmiképp sem lehetett számára

azílium ez a munkahely, amelynek rendjéért, fejlesztéséért végül is egészségét, életét is adta, hisz életének utolsó néhány esztendeje nem békés, nyugodt nyugdíjas munkában telt el, hanem szomorú betegségben, tengődésben.

Nem vagyok szakembere a könyvtártudománynak, ezért a Barnával kapcsolatos ellentmondó értékelésekben nem tudok objektíven állást foglalni, csupán idézhetem a tevékenységét jellemző kétféle véleményt azzal, hogy rokonszenvem s megértésem — sorsának és művének ismeretében — feltétlenül Barna hívévé tesz, s mentségeket sem keresek különösebbképpen a vétségéül felrótt ügyben, eljárásmódban.

Vegyük tehát sorra a rendelkezésre álló adatokat. Az osztrák művelődésügyi kormányzat csak több mint félévszázados (!) várakozás, habozás után határozta el, hogy 1859-ben új státust létesít a folytonosan gyarapodó nemzeti múzeumi könyvanyag rendezésére. Berlász Jenő írja 1981-ben: „...Kubinyi igazgató a legkíválóbbnak talált Barna Ferdinándot terjesztette fel [adjunktusi = segédőri] kinevezésre. Róla a következő tájékoztatással szolgált. Tudományos, többek közt diplomatikai és nyelvészeti tájékozottsággal is bíró 34 éves okleveles ügyvéd, jelenleg fogalmazó a nagyváradi cs. kir. pénzügyi ügyézségnél;

négy nyelven (magyarul, németül, franciául és latinul) ír és beszél . . . Nagy esemény volt ez, hisz az adjunktusság 1821 óta, tehát csaknem 40 éven át üresedésben volt . . . A Múzeum személyzete az igazgatóval együtt 11 tisztviselőből és 8 szolgából áll. Ezek közül a könyvtárban dolgozik 2 tisztviselő (Mátray és Barna Ferdinánd) és 1 szolga . . . Barna Ferdinándnak . . . segédőrré történt kinevezése . . . nagy jelentőségű esemény volt az Országos Könyvtár életében . . . A kitűnő műveltségű, tettekészséges fiatalembertől sokat lehetett várni; tulajdonképpen bármely szakfeladatra beállítható volt . . . teljes munkaidejében ren-

dezett, katalogizált és repertorizált; ha kellett, segédkezett a könyvtárőr (az igazgató) különböző teendőiben és szükség esetén ellátta helyettesítését is... a Könyvtár végleges felállítási rendjé(t) illetően)... Barna Ferdinánd... kétségét fejezte ki..., vajon az 1855 óta alkalmazott felállítási eljárás, ti. a bécsi Hofbibliothek egyszerű folyószámos rendszere megfelel-e a kor igényeinek. 1863-ban nyíltan ki is mondta, hogy szerinte nem felel meg... hosszú emlékiratot szerkesztett... javasolta... vezessék be az ekkoriban Európa-szerte klasszikusnak tartott müncheni rendszert...” (397.) Kubinyi utóda, a Barna

mellőzésével kinevezett új igazgató, Mátray ezzel *ekkor már* (korábban még igen! D. P.) nem értett egyet: . . . ,. . . mivel az nem nemzeti könyvtárak, hanem egyetemes gyűjtőkörű könyvtárak céljaira készült . . .” Ugyancsak Berlász írja 1976-ban: „. . . Az a nagyszabású és — egykori nézet szerint — modern értelmű rendezés, amelyet 1869-től 1875-ig br. Eötvös József kultuszminiszter rendeletére [Mátray Gábor félreállításával] Barna Ferdinánd könyvtári segédőr hajtott végre, teljesen figyelmen kívül hagyta a proveniencia szempontját. Ebben, a müncheni könyvtár rendszere után igazodó szaktudományos elrende-

zésben semmiképpen sem volt fontos az Országos Könyvtár történeti összetevőinek bármilyen emlékezetben tartása. Csak a könyvek tartalma volt érdekes, eredete nem . . .” Ebben a vélekedésben — jól érzékelhetően — több az elmarasztalás, mint az elismerés!

Kollégai és kartársai között emelkedett . . . — Igazgatóvá mégsem őt nevezték ki, mivel rövid irányítói működése idején két beosztott díjnoka „több száz forint értékű könyvet lopott”, ezért felletteseai erélytelennek tartották s elmarasztalták. (Ezen az alapon az utóbbi évtizedekben vajon hány főigazgatót s más vezetőt kellett volna felmenteni az Országos

Széchenyi Könyvtárban? — D. P.)

„Ez elkeserítette. Skrupulózus természetű nehezen tudott megbarátkozni a gondolattal, hogy abban a könyvtárban, melynek rendezését ő vitte keresztül, most más fog disponálni . . . Most, mikor megvált körünkből, kötelességünknek tartottuk könyvtári működéséről és érdemeiről ezen közleményben megemlékezni. Ezzel tartozunk az ügynek és neki. Ez az egyedüli elismerés, mellyel 29 évi könyvtárnoki működésének mi adózhatunk.”

S néhány mondat egy jóval későbbi, 1957-es pályaképből, Bereczki László írásából: „Barna Ferdinánd az első magyar könyvtáros volt, aki egy szakterületen, a fel-

dolgozó munka területén alkotott nagyot. ...neve szorosan összekapcsolódik a Széchényi Könyvtár rendezésével. A könyvtár meglehetősen zilált állapotban volt... A hatalmas könyvanyagból mindössze az eredeti Széchényi Könyvtár volt rendezve, a Denis-féle szabályzat szerint... Denis... hét osztályt állapított meg s ezekbe belesorolta a tudomány minden ágát. Nem kell bizonygatnunk ennek a rendszernek teljes önkényességét... Eötvös József második minisztersége idején, 1868-ban elhatározta a könyvtár rendezését a müncheni szakrendszer alapján, s a költségekre az országgyűléstől rendkívüli dotációt kért és kapott.

Egyidejűleg Barna Ferdinándot államsegéllyel hat hétre Münchenbe küldte az ún. *müncheneri szakrendszer* tanulmányozására . . . A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára ezzel a rendezéssel európai színvonalra emelkedett, a sok kisebb-nagyobb rendezetlen, önmagában élő könyvgyűjteményből rendezett nemzeti könyvtár lett, most vált igazán közkinccsé az addig hozzáférhetetlen, értékes könyvanyag . . . S most jóval hosszabb idő távlatából sem mondhatunk egyebet, mégha a módszer azóta teljesen elavult is . . . Barna szakrendszerének sikere volt az egész országban, de mégsem jutalmazták megérdemelt mértékben.

1875-ben, mikor Mátray Gábor nyugdíjaztatásával az igazgatói állás megürült, nem a várományos Barnát, hanem ... Fraknói Vilmost nevezték ki ... 1879-ben, mikor Fraknói az Akadémia főtitkára lett, Barnát másodszor is mellőzték, s ... Majláth Bélát nevezték ki igazgatónak ...”

Nos, itt sem minden pozitívum, de sokkal több a megértés Barnának — a maga korában — mindenképp korszerűnek tartható tevékenységével kapcsolatban; folyamatos mellőzésének tényei pedig minden pszichológiai elemzésnél pontosabban magyarázzák magányosságának, keserűségének, visszavonultságának okait.

A nehezen megszolgált kenyér, a könyvtárosság, a könyvtárrendezés eseményeiről, élményeiről, mindennapjairól — igen szűkszavúan — maga is tesz néhány megjegyzést. Tornyosuló teendői során nyilván rövid idő után felismerte, hogy a gyorsan gyarapodó ropant anyag feldolgozásához valamely korszerű rendszerre, szakszakra, s mindehhez jól követhető, tanulmányozható mintára van szükség. Ilyen szempontok érvényesülhettek, amikor alapos tájékozódás után maga is a müncheni könyvtár mellett döntött. Várakozásaiban nem is csalódott, s miként fentebb már több részletében idézett levelében 1868-ban Budenznek beszá-

mol: „Áttérek a könyvtárra: ez valóban nagyszerű intézmény...” Ritkábban emlegetik és idézik a magyar könyvtárügy története szempontjából is fontos 1876-os beszámolóját, melyben részletesen és szakszerűen ír a Nemzeti Múzeum-beli könyvtári helyzetről, s a maga nagyszabású vállalkozásáról: „A magyar nemzeti múzeumi könyvtár magvát képezett gr. Széchényi Ferenc-féle könyvtár rendezésére a Denis-féle rendezési szabályzat volt elfogadva, s végre is hajtva... Az így felhalmozódott roppant készlet rendezése sem kezdetett meg egy félszázad alatt egész 1859-ik évig...” A müncheni tanulmányok nyomán

kialakult rendezési elképzelés lényege (amelyet némi egyszerűsítéssel meg is valósított): „Az osztályozási terv feloszlik XII főosztályra, mindenik főosztály több vagy kevesebb, összesen 181 alosztályra . . .”

Ezt az óriási s egyben sziszifuszi munkát élete legaktívabb, legeredményesebb korszakában, éveiben végezte el: ekkor lett egyben az Akadémia tagja, fejezte be *Kalevala*-fordítását, s tartotta talán legjobb felolvasásait. Könyvtárosi működését bizonyára joggal illeti kritika, de nem érdemtelenül kapja az elismerés szavait sem. Hol volt még akkor szakszerű könyvtárosképzés hazánkban, hány-

féle utólagos elvárásnak, igénynek kellett volna megfelelnie egy-egy könyvhegyeket megmozgató, kezelő „segédőr”-nek? Érdeme mindenképp többnek mutatkozik, mint fogyatkozása, s a hazai könyvtár-tudomány történetében nagyobb megbecsülést és több emlegetést érdemelne nemzeti könyvtárunk korszerűsítésének első jelentős alakja.

Életrajza s kenyérkereső munkája ismeretében óhatatlanul megfogalmazódik bennünk a kérdés: miként, mikor és miért lett nyelvészé (néprajzossá, *Kalevala*-fordítóvá) a jogi végzettségű, majd könyvtárosként sem eredménytelenül tevékenykedő Barna Ferdinánd? Ha mindig is a filológia, a mitológia vagy az őstörténet érdekelte, miért nem ment bölcsésznek, a könyvtárosi robotmunka helyett miért nem választotta a tanári pályát (hisz értekezéseit olvasva, vélhetően kitűnő előadó

lehetett)? Feltehetnénk, persze, ezt a kérdést Regulyval és Hunfalvyval kapcsolatban is, hisz mindketten jogász pályán indultak el, könyvtárosként töltötték el életüket, akárcsak Barna. Mindhármójuk indulását bizonyára a kor és a divat határozta meg, a jogi diplomával magas állásokat, méltóságokat is meg lehetett célozni, a tanári végbizonyítvány — jó esetben is — legfeljebb tisztességes szegénységet ígérhetett a pedagógia megszállottainak. A szülők és a rokonság tehát a fiatalok többségét a pénzt ígérő fiskális szakma irányába befolyásolta, sőt, presszionálta. Ha azonban valaki lelke mélyén az irodalom, a történelem, a nyelvek

iránti vonzalmat érzett, s ettől a Corpus Juris alapos tanulmányozása sem tudta eltántorítani, előbb vagy utóbb valamilyen hathatós ok következtében (Reguly esetében még kellőképp nem tanulmányozott belső sugallat; Hunfalvy-nál a szabadságharc bukása miatt számára beszűkülő jogász perspektívák) hallgattak a hívó szóra, s munkájuk végzése mellett voltaképp pályát, főként hivatást váltottak. Barna Ferdinánddal is valami hasonló történt. Az ő esetében is felderíthetetlen az indító ihletés (ifjúkori olvasmány? nagyhatású középiskolai tanár?), de tény, hogy 1848-ban, 23 évesen már nyelvészeti (nyelvhasználati, nyelv-

helyességi) cikket publikál. Hosszabb szünet után (amely tömény tanulással, olvasással, felkészüléssel, tervezgetéssel telhetett), csak 1862-ben lép ismét színre publikációval. Ezek már kialakult érdeklődés bizonyítékai, dokumentumai. Érdemes a nyomukba eredni.

Eredendő nyelvészeti — történeti fogékonyságát tovább élesztette, fokozta, s meghatározott irányba fordította az ötvenes évek első felében Hunfalvynak a Reguly és Toldy hatására felhangzó s felhívó trombitaszava a finnugor kutatásokra, szívesen lapozgathatta a meginduló Magyar Nyelvészet első köteteit is. A legnagyobb, döntőnek is mondható hatást azonban

Ipolyi Arnold hatalmas mitológiai szakmunkája gyakorolta és jelentette. Barna Ferdinánd jövőjét és sorsát ezek az évek és ezek a publikációk határozták meg, az ötvenes évek — az ügyvédi munkából megmaradó szabadidőben — az alapművek tanulmányozásának jegyében telhettek el.

A szabadságharc bukását követő két évtized nem tartozik a magyar nyelvtudomány fényes korszakai közé. Az útkeresés, a felkészülés évei ezek, amikor egyébként legkiválóbb nyelvészünknek, Riedl Szendének sem jut itthon felkészültségének megfelelő státus, s örvendeznünk kell a Brassai Sámuelhez, Hunfalvy Pálhoz hasonló

polihisztorok nyelvészetet is magába foglaló tevékenységének, ill. a Hunfalvy ügyes szervező tevékenysége nyomán meginduló első magyar nyelvészeti szaklap, a Magyar Nyelvészet (1856—1862) létezésének, s a lap köré verbuválódó nyelvészkedni kezdő szerzőgárdának. Barna Ferdinánd nyelvészeti érdeklődését ezek az igen szűkös, nem szakszerű s nem korszerű hazai lehetőségek, eredmények határolják be. Már csupán azért is megérdemli elismerésünket, mert a szinte légüres térben egyéni mondanivalóval, témákkal tudott színre lépni, és a Simonyival, Budenzcel ismét európai színvonalúvá emelkedő magyarországi nyelv-

vészeti erőre kapása előtt, az új, kitűnő szaklap, a Nyelvtudományi Közlemények (1862 —) megindulása éveiben mintegy hézagpótló tevékenységet folytatott. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy miként egész életművét, kifejezetten nyelvészeti munkáit is jellemzi a komplex szemlélet, a gyakorlat igényeinek tekintetbevétele, a szakirodalom ismerete mellett a saját tapasztalatok, megfigyelések alkalmazása. Cikkei nem vérbeli nyelvészeti megnyilatkozások, írásai-
ban itt is megfigyelhető részben az óvatosság, a bizonytalanabb megfogalmazás — s az ebből következő bőbeszédűség. Egyben, persze, a széles körű olvasottság, a

nyelvek tudása és példaanyagának kiterjedtsége is.

Legkorábbi publikációja (*Az őrsereg által használandó vezérszavak iránt*, 1848) talán legönállóbb közleménye; előzményről, ihletésről, hatásról aligha beszélhetünk, valóban a gyakorlati szükség hívta életre. Barna mint nemzetőr nap mint nap saját bőrén is tapasztalta az alakuló magyar hadseregben a vezénylési zűrzavart, a sokfelől verbuválódó, sok nemzetiségű katonaság (s benne a tisztikar) sikeres működéséhez elengedhetetlen volt az irányítás szabályozása, a vezénylés egynyelvűvé (magyarrá) s egyértelművé tétele — a tömörség, a ritmikusság, a hatékonyság jegyé-

ben. A cikk jól mutatja probléma-érzékenységét, s a még igen fiatal szerző találékonyságát a megoldás módjára:

„...nem ritka eset — írja —, hogy ugyan egy városban többféle parancsszavakat hallunk az őr-sereg betanításánál... Uraim ez valóságos Bábel tornyává válhatik, ha ezen ügyben mentül előbb célszerű intézkedések nem tétetnek... A vezérszavak kétfélék, vagy t. i. előkészítik az őrvitézt valamely műtételre, vagy pedig annak megtevését közvetlenül parancsolják... Én ... a nyelv szelleméből kiindulva azt javaslom, hogy az előbbenieket fél hexameter, vagy 3 1/2 láb tro-

cheus versben, az utóbbiakat pedig egy jambus vagy spondeus vagy kretikus lábból kell alkotni . . .” S néhány ötlete, amelyekhez a vers-tani képleteket is megadja:

„Rendeslépt’ haladunk!”

„arcvonalban indulunk” — stb.

„Végezetül — folytatja — még egy igénytelen tanáccsal lépek fel, mely ebből áll: a hadügyészség mentől előbb szólítsa fel nyelvünk művelésének hathatósabb bajnokai közül — például Vörösmartyt, Czuczort, Vahot Imrét . . .” Erre jegyzi meg a lapszerkesztő Vahot: „Mit gondol ön, hisz én nem vagyok czéhbeli!” Sokat árulnak el

az ifjú Barna lelkiületéről, lelkesedéséről cikkének a korra oly jellemző befejező mondatai: „— Ez véleményem szerint a legrövidebb s legcélravezetőbb intézkedés. — Isten velünk. Dicsértessék a magyar szabadság mindörökké. Amen.”

Ezt a korai színrelépést közel húsz esztendőös csend követi, s mikor 1867-ben nyelvészeti témában újfent megszólal, akkor már sokat olvasott filológus, akiben inkább az élő nyelvi problémákra figyelő tudós, nem pedig a hevülékeny politikus-katona egyébként indokolt veszélyérzete mutatkozik.

Ekkor publikált cikke (*Észjárati találkozások a magyar és a finn nyelvben*) éppen két évtizedre ter-

jedő legtevékenyebb s legterméke-
nyebb életszakaszának legelső s té-
májánál fogva is jellemző, meg-
határozó terméke. A nyelvészettől,
a nyelvi tényeken keresztül a ro-
kon nyelvek megidézésével az ős-
történet, a magyarság régmúltja
felé mutat. Biztos finn tudásán nem
kell csodálkoznunk, hisz készen áll
már fiókjában *Kalevala*-fordítása
is. Figyelmünket leginkább a téma
ragadhatja meg, amely a rokonsá-
got nem elsősorban hangtani meg-
felelésekben, közös etimológiák-
ban, alaktani egyezésekben, ha-
nem a mondatban, szólamokban,
szólásokban — az „észjárás”-ban
keresi. Olyan területen tallózik (ha
nem is valódi szakszerűséggel s

felhasználható eredményekkel), amely napjainkig is kevésbé művelt, kutatott területe az összehasonlító nyelvészetnek: a mondattanban. Sikerebben tevékenykedő utódoknak mutat egyben utat, hisz Munkácsi, Fokos-Fuchs, Beke és Mészöly is szívesen kutakodott ezen az érdekes, de sikamlós területen.

Ez, valamint még a következő cikke (*Az egyszerű és összetett igealakokról*, 1869) még a Nyelvtudományi Közleményekben kapott helyet, utóbb azonban már nem publikált többet e lapban. Hogy ez rajta vagy a szerkesztő(kö)n (Hunfalvy, Budenz) múltott, nehéz eldönteni. Szerintem inkább a szer-

kesztőkön, akik egyre tisztább nyelvészeti profilt szerettek volna folyóiratukban megteremteni, s igényeik fokozódtak a szakszerűséget illetően is. Sejtésemet igazolni látszik Barna egy félmondatos, nagyon is igaz, ma is érvényes megjegyzése a nyelvészeti eredmények közkinccsé, közérthetővé tétele ügyében: „...erre azonban szükséges, hogy ezek a nem nyelvésznek is hozzá férhetővé tétessenek ...” (Uo. 402.)

1873-ban két rövid, elsősorban nyelvhelyességi jellegű cikket publikál a Magyar Nyelvőrben (a ket-tős birtokviszonyról, a névmutató [=névelő] helytelen elhagyásáról) — szintén jelentős példaanyaggal.

További nyelvészeti értekezései terjedelemben meghaladják az említetteket, s önálló kiadványként jelentek meg a Nyelv- és Széptudományi Osztály sorozatában, (Egyéb tárgyú dolgozatai túlnyomó többségét is itt publikálta.) Érdeklődése homlokterében változatlanul a nyelv, a nyelvhasználat gyakorlati gondjai, nyelvhelyességi kérdések, ill. a verstan. a mondattan, a nyelvtörténet irányába is mutató munkák állnak. Többször is visszatér az egy névelő helyes—helytelen használatának ügyére, nyelvjárási, régiségbeli, rokonnyelvi adatokat is idéz: végső következtetése: tegyen a beszélő-író különbséget a személytárgy

(ő — őt) s a dologtárgy (az — azt) között (1874). Még ugyanebben az évben ismételten értekezik e témáról, de az 1876-ban közreadott írás a már kifejtettekhez képest újat nem tartalmaz, legfeljebb erőteljesebben hangsúlyozza meggyőződését a jelzett különbségtétel fontosságáról.

Behatóan foglalkoztatja a magyar hangsúly ügye is. Dolgozatát 1872-ben olvasta fel, 1875-ben publikálta. Jó érzékeli a tudósok és a költők véleménykülönbségét; az előzők a szó-, az utóbbiak (Arannyal az élen) a mondathangsúly mellett foglalnak állást. Barna szinte önmagával is vitatkozik, de végül mintha elpártolt volna az

eredetileg általa is képviselt állásponttól: „A szóhangsúly magában véve még nagyon gyöngye, alig észrevehető, a mondatrészen lévő már ennél jóval erősb, végre az értelmi vagy mondatbeli leg-erősb . . .”

1873-ban az ikes igékről tart felolvasást, s ezt 1875-ben publikálja. Ez a dolgozat is mutatja a kérdésben, a szakirodalomban való alapos jártasságát; említi s citálja Révai és Versegghy vitáját, ismeri Hunfalvy, Brassai, Riedl, Frank Ignác idevágó nyilatkozatait. Végkövetkeztetésével ezúttal is egyet érthetünk: „... az *ik* a magyar nyelvnek lényegéhez tartozik, melyről tehát lemondani . . . nem lehet . . .”

Szívéhez legközelebb a saját megfigyeléseken alapuló népnyelvi jelenségek állnak, amelyekben ő bizonyos speciális „magyar nyelvészkedő hajlamot” is felfedezni vél. 1872-ben prelegált s 1875-ben kinyomott munkájában példák sokaságát idézi, de — s ez nála ritkán fordul elő — néhány keserű, az Akadémia belső életét, intrikus szellemét bíráló szubjektív észrevételt is belefoglal a tudós fejtegetésekbe. A névelő elhagyására példáit a gyermekkor homályából idézi föl („kutya szalad, ember fut”; „kása nem étel”), s ezekhez finn és vogul párhuzamokat is ad (köztudomású, hogy ezen nyelvek nem ismerik a névelőt). Ez a sze-

replése nem maradt visszhang nélkül: „Hogy jelen értekezésemet felolvastam . . . , akadémiánk egyik legfőbb kitűnősége [ki lehetett? D. P.] . . . rosszallását nyilvánítá előttem . . . »a magyar nyelvészettel így bánni nem szabad . . .«” Barna elégedetlen a nyelvtudomány fejlődésének tempójával, a dolgozatok elbírálásának módjával, s a növekvő elfogultsággal. Úgy véli, sokban függünk a német nyelvtudomány eredményeitől, s fő bánata: „. . . elvégre lassanként meg fog szűnni azon minden józanság nélkül szűkölködő nem annyira tudományos nyelvművelés . . .”

1877-ben olvassa fel s adja közre utolsó, kifejezetten nyelvészeti té-

májú értekezését, „szavazatát a nyelvújítás ügyében”. Most is megcsodálhatjuk olvasottságát, szépirodalmi és szakirodalmi tájékozottságát, meggyőződhetünk arról, hogy a régi magyar nyelvben s a népnyelvben egyaránt otthonos. Végső konklúziója, egyben hitvallása is — sokban szemben áll a kor hivatalos felfogásával: „Íme az én álláspontom: nem az egyszerű szavaktól féltem én a magyar nyelvet, mert ezek, mégha hibás képzésűek is, amilyenek minden nyelv irodalmában vannak . . ., hanem féltem az idegent majmoló hibás, összetett szóktól . . ., s oly németes mondatszerkezetektől . . ., a hibás szórendtől . . .”

Nyelvészeti tanulmányai — kivétel nélkül — józan, a nyelv valóságához, a gyakorlathoz közel álló szemléletről, bőséges ismeretekről tanúskodnak. Nem felfedezésekre, új elméletek megteremtésére törekszik, tényeken, adatokon, megfigyeléseken alapul mondandója. A magyar nyelvtörténet és nyelvművelés mai szakemberei is felfigyelhetnének szakmájuk e sohasem emlegetett, rokonszenves, számos megszívlelendő észrevételt tevő képviselőjére.

A KALEVALA-FORDÍTÓ,
A FINN–MAGYAR
KAPCSOLATOK KUTATÓJA

Barna Ferdinánddal kapcsolatban az e fejezetben érintett téma a legfeldolgozottabb. A *Kalevala* magyarországi fogadtatásának irodalma meglehetősen gazdagnak mondható, ezzel a kérdéssel egy önálló kötetben s több cikkben magam is számos alkalommal foglalkoztam már.

A *Kalevaláról*, ill. annak egyre tökéletesedő változatairól világviszonylatban is az elsők közt értesülnek a magyar olvasók, részleteinek lefordítására, ill. tartalmának ismertetésére a magyar kuta-

tók közül többen is vállalkoznak. A teljes szöveg első magyar fordítója és kiadója, mint köztudott: Barna Ferdinánd. A magyar változat 1871-ben lát napvilágot, a német, svéd és francia átültetés után, a világon negyedikként. Számos jel (magánlevélbeli megjegyzés) utal arra, hogy a munka már a hatvanas évek közepén készen állt.

De hogyan került Barna Ferdinánd a *Kalevala* közelébe, miért és mikor kezdett finn stúdiumokkal foglalkozni, ki vagy kik lehettek mesterei, ihletői, biztatói e nagy feladat elvégzésére?

A Barna életére vonatkozó szegényes dokumentumok nem ad-

nak választ ezekre a kérdésekre, így valószínűsíthető találgatások helyettesíthetik a pontos feleletet.

A szabadságharc után számos értelmiségi honfitársával együtt az ő érdeklődése is a magyar múlt, őstörténet, ősműveltség, ősvallás felé fordul; e tekintetben életreszóló elményt, s önálló kutatásra való késztetést jelent számára Ipolyi mitológiája. Sokat olvasó, tájékozódó emberként nyilván tud Reguly útrjáról, sorsának alakulásáról, ismerhette esetleg Kállay Ferenc finnugrisztikai tárgyú munkáit is, de a legnagyobb hatást, biztatást az ötvenes évek elejétől Hunfalvy munkássága gyakorolhatta rá. Mintegy az ő buzdítására kezd-

hette meg finn (s egyéb rokonnyelvi) tanulmányait, Fábián István finn nyelvtana (1859), Hunfalvy finn olvasókönyve (1861) s Rennval finn—latin—német szótára (1826) segítségével mélyült el alaposan finn tanulmányaiban. Buzdiz szakszerű s eredményes tevékenysége sem lehetett számára közömbös, vele a hatvanas években kerülhetett szorosabb kapcsolatba, s vagy az ő hatására vagy tőle függetlenül ismerhette föl az orosz nyelv kivételes fontosságát a finnugor tanulmányokban.

A *Kalevalát* — mint maga is írja — nyelvtanulási célzatból s mintegy kedvtelésből kezdte el fordítani. Tudta, persze, hogy a

teljes eposz magyarra tolmácsolásának gondolatával egyetlen kortársa sem foglalkozik, tudós sem, költő sem, az eposz olvastán pedig meggyőződött arról, hogy a finn szövegben rengeteg az őt foglalkoztató „ősvallási vonatkozás”, vélt magyar párhuzam. Barna a hatvanas évek legelején személyesen is megismeri a Pestre látogató A. Ahlqvistot, később pedig a többi nálunk megforduló finn tudóst is. A korabeli finn–magyar kapcsolatok teljes levélműanyagának ismerete alapján kialakuló és elmélyülő finn érdeklődéséről, ismereteiről a jelenleginél megbízhatóbb képet nyerhetnénk. A kérdések kérdése: ha már a hatvanas

évek közepén kész volt a *Kalevala*-fordítás (1867-es nyelvészeti cikkében pl. több *Kalevala*-idézet is helyet kapott), megjelentetésére mért csak 1871-ben került sor? Hunfalvy sehol sem hivatkozik Barna munkájára, 1871-es nevezetes útikönyvében meg sem említi a *Kalevala* magyar fordítását; s miért vált rövid időn belül oly kelleltlenné, elutasítóvá Barnával szemben Budenz? Meglehetősen elmarasztaló kritikáját Barna fordításáról — egyelőre — csak német nyelvű kéziratából ismerjük, s állítólag ő keresztelte el igaztalan, túl kemény gúnnyal egykori barátja eposzátültetését Barnevalának. S miért nem volt a korabeli

kritikai életben, sem a tudományos lapokban, sem a publicisztikában úgyszólván semmiféle visszhangja ennek az arányaiban és kivételében is tiszteletre méltó munkának?

Érthetetlen s nehezen magyarázható az a rosszindulattól és lebecsüléstől sem mentes közöny, amellyel kora és kortársai fogadták *Kalevaláját*, s amely talán csak a legutóbbi idők visszatekintő értékelésében enyhült némelyest. Szomorú mozzanata ez a magyar tudomány- és műfordítás-törtetnek, az események teljességre törekvő feltárására az adott keretek közt nincs mód. Ezért magával a fordítással viszonylag rövi-

den foglalkozom, inkább a körülményeket, az utóéletet vizsgálom.

Barna 1860 tavaszán foglalta el könyvtárosi állását Pesten. Résztvevője lett itt az ekkoriban kialakuló személyes finn—magyar tudós kapcsolatoknak; s a tette, tanulásra kész művelt vidéki tudósjelöltet azokban az években szívesen látták még a magyar tudományos élet vezető alakjai is. Nyilván szorgalmának, műveltségének szóló elismerésüknek, rokonszenvüknek köszönhető, hogy 1868-ban a Magyar Tudományos Akadémia is tagjai sorába választotta. (Publikációi ekkoriban még alig voltak.)

A fordítást komoly felkészülés, verstani, műfordítói, stilisztikai elvek kialakítása előzte meg, ill. ezek együttesen formálódtak szorosan kapcsolódva Barna Ferdinándnak a magyar nyelvvel és ősköltészettel kapcsolatos elgondolásaihoz. Munkájában a finn alapszövegre, a *Kalevalára* vonatkozó korabeli szakirodalom mellett az eposz német (Schiefner, 1851) és svéd (Collan, 1864—1868) fordítását is felhasználta; egyidejűleg ismerte és részben fordította a *Kalevala* párdarabját, a *Kanteletar* címen közreadott lírai dalgyűjteményt, sőt az észt *Kalevipoet*et is. Előszava a magyar nyelvű, eredeti *Kalevala*-irodalom komoly munkával meg-

alapozott jeles alkotása, nem véletlen, hogy 1872-ben Finnországban finnül is megjelent.

De lássuk közvetlenül is Barna felfogását a *Kalevaláról*, majd néhány jellemző részletet magából a fordításból: „Ha már magunknak sem nyelvemlékeink, sem ilyen történelem előtti időkre visszavezethető összegyűjtött ősköltészeti maradványaink nincsenek ..., a velünk rokon népek ilyennemű gyűjteményei leginkább kínálkoznak bűvárlat és összehasonlítás tételére ... (V.) ... Hozhatnék fel számos oly egyeztetéseket is, melyek a nép ajkán máig élő pogánykori hitregei maradványoknak a Kalevala megfelelő helyeivel

való egyeztetését tárgyazzák ...
(VIII.) ... a Kalevala, mint a finn
nép ősköltészetének gyűjteménye
nem egyes ember műve, hanem
egy egész, valamikor a mostaninál
jóval nagyobb és tekintélyesb nagy
nép szellemi terménye, hogy úgy
mondjam kivirágzása ...

Fordításomat rímes versekben
eszközöltnék kívánom tekintet-
ni ... Az eredeti szöveg versei is
csak kivételképpen azok, valamint
nem mindig rímesek a székely bal-
ladák sem, melyek szerkezetét leg-
inkább tartom vala szemem előtt ...
Fő dolog volt a hűség ... Ügyel-
tem rá, hogy miután a fordítás
rokon nyelvből történt, lehetőleg
nyelvalak nyelvvalakkal, avagy

egyen-értékű alakkal adassék vissza ... (XIV.) ... Utánoztam a finn verselést a következőkben: *a)* a közbenső rímeket mind megtartottam ...; *b)* a szükség úgy hozván magával a sorokat gyakorigító igékkel pótoltam, hogy a 8 szótag ki legyen ...

Végezetül hálámat nyilvánítom azon buzgó és nagy érdemű irodalmi férfainknak, kik e fordításom létesítésében részint buzdítottak, részint segítettek: először is Hunfalvy Pál úrnak, aki 1863-ban, midőn a finn nyelv tanulását megkezdtem, mindenkor kész kalauzom volt; Toldy Ferenc úrnak, aki ... midőn a Kalevalának ... általam csak gyakorlat és kedves

szórakozásból készített töredékeit asztalomon megpillantotta, s belőle magának egyetmást felolvastott... az egésznek lefordítására buzdított...; végre Gyulai Pál úrnak, kinek már a nyomtatás folyama alatt nem egy becses figyelemzetetésében részesültem...”

(XV.)

Az idézetek az eposz híres részletei: az indítás közismert sorai, ill. a 17. runo József Attila költészetével kapcsolatban többször emlegetett részlete:

I. runo

Hajt a lélek, nagy a kedvem,
Gondolatom unszol engem,
Fognom dalhoz, énekléshez,

Kezdenem a regéléshez,
Hadak sorát levezetnem,
Nemzetségdalt énekelnem;
Számban a szók olvadoznak,
A mondatok omladoznak,
Nyelvem hegyén hullámzanak,
Fogaim közt rést keresnek.

17. runo

Tisztulj már el Hízi ebe,
Alvilági kutya vessz el,
Eredj gonosz a gyomromból,
Te szörnyeteg a májomból,
Szűnj meg szívem marásától,
Lépemet szétroncsolástól,
A hasamat csikarástól,
Tüdőmet szétszaggatástól,
A köldököm' lyukgatástól,
Odalamat elkínzástól,

A derekam gyötrésétől,
Csipőimet tekeréstől.

(*Kalevala*. Pest, 1871.)

Már-már süket csendnek minősíthető az a hallgatás, amely az eposz megjelenését követi. Az általam ismert egyetlen rövidke, névtelen szerzőjű híradásban sem sok a köszönet: „Megjelent a *Kalevala*. Barna Ferdinánd, ki lehet ugyan alapos ismerője a finn nyelvnek és irodalomnak, de fordításában nem tudta kellőleg visszaadni a híres eposz szépségeit.” (Figyelő 1871. 20. sz.) Nyilván ekkoriban készül, de tudtommal kéziratban marad Budenz német

nyelvű bírálata, amelyben Barna teljesítményét a fentebb már említett svéd, ill. német fordításokhoz, valamint az eredetihez méri, hasonlítja, s valamely magyarázhatatlan ellenszenvtől vezéreltetve jószerint kivétel nélkül mindenben elmarasztalja. A svéd, a német megoldások Budenz szerint mindig jobbak Barna leleményeinél, de a finn szöveghez képest is talál kivetnivalót. Tagadhatatlan, hogy helyenként teljesen igaza van, a dilettáns etimológiai fordítások (pl. a 'sziget' jelentésű *saari* „sárrét”, a 'ház' jelentésű *talo* „telek” Barnánál) esetében, de már miért lenne jobb a Budenztól javasolt „asszonytól” a „nejétől”-nél; a

másként lefordíthatatlan *Pohja* az
Éjszak-nál, vagy még ez a két
Budenz-féle sor:

meg nem hallották a rosszak,
rontók nem is gyanították . . .

Barna Ferdinánd megoldásánál:

a rosszaktól meg nem hallva
rontóktól nem gyaníttatva . . . ?

De Budenznek a finn barátaihoz
intézett leveleiből sem árad a jó-
indulat, Barna munkájáról már
készülése idején fenntartással, eny-
he lenézéssel nyilatkozik. (Más
kérdés, hogy e gúnyoros magatar-
táshoz társat is talál Lindner Ernő
műfordító személyében.) Budenz

1870-ben három nyelvű szójátékot ötvözve így ír O. Blomstedtnek (aki pedig tisztelte és becsülte Barnát): ”— Freund Barna yhä vaan Kalevaloitsee; mein freund vom Ofener Barnassus, der verseschmied (runon-seppä) Lindner trägt sich mit dem plane, ihn unter dem titel 'Barnevala, finn hõsköltemény' zu besingen . . .” (108—109.) 1871-ben kelt válaszlevelében Blomstedt üdvözlétét küldi Barnának, s értesíti, hogy *Kalevala*-tanulmányát a Kirjallinen Kuukauslehtiben hamarosan megjelenteti.

Vikár késői visszaemlékezésében (1936-ban) már anekdotikus színezettel eleveníti fel a maga *Kalevala*-fordításának előzményeit, erről va-

ló beszélgetését Budenzcel. Igaz-
talanul bántó volt ez az eszmecsere,
valóságtartalmát, sajnos, nem lehet
ellenőrizni, de tény, hogy Vikár
híres (s olykor kíméletlen) tréfa-
mester (is) volt. — Miután Budenz
a Vasárnapi Újságban elolvasta
Vikár néhány sikeresnek ítélt mű-
fordítását, felszólította tanítványát:
„... fogjon hozzá a Kalevala lefor-
dításához! ... De kérem, profesz-
szor úr ..., hiszen már megvan a
Kalevala nyelvünkön. Barna Fer-
dinánd nagyságos úr, múzeumi őr
fordította le. Kritikát a világeért
sem kockáztattam volna. Budenz
így felelt: — Csakhogy az a fordí-
tás nem lehet ám végleges. Barna
Ferdinánd kedves barátom művé-

nek két hibája van. Az első az, hogy ő nem tud elég jól finnül. De ez csak a kisebbik hiba. Sokkal nagyobb az, hogy magyarul sem tud olyan jól, mint a Kalevala fordítójának tudnia kellene. Ő nem elég költő ehhez. Azért fordítása nem is az igazi Kalevala, hanem csak holmi Barnevala. Nevetünk... A Barna-féle fordítást kezembe véve, hamar észrevettem, hogy az nem tisztán az eredetiből, hanem Schiefnernek akkor már közkézen forgó jeles német átültése alapján készült. ... Mindjárt láttam továbbá, hogy Barna nem köti magát az eredetinek sem értelméhez, sem pedig versalakjához ...” (67–68.)

Kollégát, embertársat, állítólag barátot kegyetlenebbül lejáratni alig lehetne, s ebben nem elsősorban Vikár (aki a maga *Kilevala*-fordítása szükségességét akarhatta igazolni), hanem főleg a tudománytörténetünkben (egyébként nem méltatlanul) mindig is magasztalt Budenz érdemel komolyabb elmarasztalást. Ha szellemesnek vélt gonosz szójátékát nem teljesen egyedül ötlötte is ki, hanem pl. az említett Lindner közreműködésével, a terjesztés és közhírrététel az ő „érdemé”-nek tartható.

Joga, alapja a gúnyolódásra éppen neki volt a legkevesebb, mert — bár nyelvtudósként vitathatatlanul jelentősebb Barnánál — a

magyar nyelv, nyelvérzék, stílus, költészet ismeretét illetően nyomába sem léphetett (bár kitűnően megtanult magyarul), s finnül sem tudott olyannyira jobban Barnánál, hogy ennek finnségét valósággal fitymálhatta volna. Budenzről általában csak a pozitív emlékeket őrzi az utókor, a kitűnő tudósét, szerkesztőét, tanárét, ritkábban esik szó jellemének árnyoldalairól (amelyeknek taglalása nem feladatom). Aranynak tökéletesen igaza volt, mikor kétsoros epigrammájában — emberét tökéletesen jellemezve — így böki meg kissé megkeseredve (s finnugor-ellenességét továbbra is fönntartva) akadémikus kollégáját:

Oh Budenc, Budenc!
magad is már mennyire

túlmensz . . .

Egyebütt pedig megjegyzi: „Budenz, aki ezelőtt tíz évvel, azt hiszem, nem tudott különbséget tenni a *b* és *p* között, ma már minket akar figyelmeztetni germanismusainkra . . .”

Vikár vitriolos bírálatához, emlékeihez pedig csak annyit fűznék hozzá, költőként az ő nevét sem jegyzi a magyar irodalomtörténet, hírneves fordítását kikezdte az idő, modorosságai éppúgy szembeötlők, mint ritmusának monoton-sága; az ősköltészettel és népköltészettel kapcsolatos felfogásáról (a

párhuzamba állított finn folklórral) pedig csak annyi mondható: e téma felvetője és első kidolgozója nem ő, hanem Barna Ferdinánd volt.

Barna fordítása — főként a maga korában — semmiképp sem mondható sikertelennek, a több mint 22 ezer sort hibátlanul, sutaságok nélkül senkinek sem sikerült lefordítania, az inkriminált kezdősor pl. egyetlen fordítónknál sem igazán jó és pontos. Barna fentebb idézett sorait — az objektívebb megítélés céljából — nem Vikár megfelelő megoldásaival, hanem az erdélyi Nagy Kálmán Barnáéhoz képest épp száz esztendővel később írt fordításrészleteivel állí-

tom párhuzamba — külön meg-
jegyzések nélkül:

I. runo

Mieleni minun tekevi,
aivoni ajattelevi
lähteäni laulamahan,
saa'ani sanelemahan,
sukuvirttä suoltamahan,
lajivirttä laulamahan.
Sanat suussani sulavat,
puhe'et putoelevat,
kielelleni kerkiävät,
hampahilleni hajoovat.

I. runo

Mind csak azon gondolkodom,
egyre azon elmélkedem:
Kedvem támadt énekelni,

jó szívvel beszédbe fogni,
népünk versét mondogatni,
régiek dalát dalolni.
Szavaim számban olvadoznak,
beszédeim bontakoznak,
nyiladoznak nyelvem hátán,
futamodnak a fogamra.

17. runo

Himmene nyt, Hiien hurtta,
raukea, Manalan rakki,
lähe pois kohusta, konna,
maan kamala, maksoistani,
syömästä syänkäpyä,
pernoani pehkomasta,
vatsoa vanuttamasta,
keuhkoloita kiertämästä,
ohimoita ottamasta,
sivuja sivertämästä!

17. runo

Pusztulj végre, Hiisi ebje,
kotródj, Manala kuvasza,
túnj el hasamból, te hitvány,
menj májamból, föld gonosza,
a szívemet szét ne szaggasd,
lépemet nehogy lerágjad,
ne gyötörjed a gyomromat,
ne tekergesd a tüdőmet,
ne kapaszkodj köldökömre,
ne csavarodjál csipőmre,
ne csúszkálj a hátam csontján,
oldalamon ne ólálkodj!

(*Kalevala*. Bukarest, 1972)

Egyikőjük sem járt, juthatott el
Finnországba. Mindkettő könyv-
ből tanulta a finnt, s kevés segít-
séggel küzdött meg az eposz

kegyetlenül nehéz szövegével. Száz vagy kétszáz év után vajon hogy ítéli meg a két fordítás nyelvi értékeit, szeplőit a majdani nyelvtörténet? Magam jelentős és elismerésre méltó teljesítménynek tartom mindkettőt, Barnát mint úttörőt értékelem, aki elsőként birkózott meg a roppant feladattal, Nagy Kálmánt pedig mint magányos vállalkozót, aki érzékelve a glorifikált Vikár-fordítás gyorsuló nyelvi, verstani avulását, korának szóló szép, ép, mesterkéletlen magyar nyelven ismételten elvégezte az iradatlan nehézségű és mennyiségű munkát.

A méltatás elmaradása ellenére Barna *Kalevalája* volt az egyetlen

teljes és hiteles magyar szöveg 1909-ig, tehát közel 40 esztendeig. Vikár kétségkívül bravúrosabb fordításának megjelenéséig az ő szövege alapján nyilatkozott a finn eposzról, a világ eposzairól kétkötetes művet író Szász Károly, nevezetes Finnország könyvében őt idézi Szinnyi József (s egyben Barna még kevésbé ismert *Kanteletár*-fordításaiból is bemutat néhány darabot), még N. Sebestyén Irén is az ő révén ismerte meg a finn népi hősök történetét. Barna szövege elsődleges forrásul szolgált Kandra Kabos mitológiai szakmunkájához, sorait gyakran idézi különféle cikkeiben Kálmány Lajos is.

Vikár közel három évtizeden át készült, csiszolt új szövege aztán teljes feledésre ítéli; a két világháború között, majd huzamos időn át 1945 utánig úgyszólván le sem írják Barna nevét; *Kalevaláját* — ha fel-felbukkan antikváriumokban egy-egy példánya — filléreért vesztegetik. A fordítás pedig éppúgy nem szolgált rá erre a sorsra, miként a fordító maga sem.

A legutóbbi időkben, összefüggésben a *Kalevala* jubileumával is, mintha valamiféle érdeklődés ébredne Barna Ferdinánd munkássága iránt, s változik fordításának megítélése is. Hajdú Péter írja: „Barna munkáját sokan méltatla-

nul lekezelik: indokolatlanul vádolják germanizmusokkal, finn nyelvi ismereteinek hiányaival, költőietlenséggel, sőt nem egyszer még magyar nyelvérzékét is bírálják. Holott Barna Ferdinánd műfordítása tudatos elvek szerint készült; természetesen tükrözi a finn stúdiumok akkori szintjét, azonban pontos, lelkiismeretes, sok helyt nyelvileg is leleményes, ha nem is annyira, mint az őt túlszárnyaló utódok munkái . . .” (*Kalevala*. Bp., 1985. 331—332.)

A *Kalevala*-fordítás (és az előszó) azonban nem magányos teljesítmény Barna fennisztikai, finnugrisztikai (sőt: hungarológiai) munkásságában.

Finn és finnugor lingvisztikai ismereteiről már fentebb említett 1867-es magyar nyelvészeti tanulmányában is tanúbizonyságot adott. Az életével kapcsolatos rejtélyek egyike legkorábbi (1862-es! tehát az általa bevallott 1863-as kezdetnél korábbi!) finn tárgyú publikációjával kapcsolatos. *A finnek hitregéi és mondái* című fontos publikáció Arany lapjában, a Szépirodalmi Figyelőben jelent meg, de nem saját nevén: Kun Béla aláírással. A névválasztásra egyelőre nincs magyarázat, Gulyás Pál lexikona sem regisztrálja, az azonosítás — nyilván a jórészt csak Finnországban fellelhető dokumentumok alapján Weöres Gyula érde-

me, őrá hivatkozik utóbb A. Molnár Ferenc is. (Mindenesetre legkorábbi publikációi közé tartozik ez, s másik 1862-es írásában is pl. Nándor keresztnévvel jelentkezik.) Ekkor még elsősorban német forrásmunkák alapján értekezik a finn irodalmi viszonyokról, illusztrációkként meséket és mondákat is bemutat. Műfordítói tevékenysége is jóval korábbra datálható tehát! Megállapítja: „... bár svédül dalolnak a költők (Franzén, Runeberg), a finn nyelv is kezd érvényesülni, amely, amint tudva van, egyetlen európai nyelvhez sem hasonlít, kivéve talán a magyarhoz... Megjegyzendő, hogy a *Kalevala* csupán gyűjteléke oly

költeményeknek, amelyek különböző időben és különböző helyen jöttek létre, s míg egy oldalról egy vad kozmogónia, más oldalról az evangyliom első oktatásához simulnak...” Lényegesen korábbi kezdetek ezek fennisztikai (finn — magyar-kapcsolattörténeti) stúdiumait illetően, mint korábban bármikor is feltételezték, ill. feltételeztem!

Több évtizedes ez irányú előkészületeinek, munkájának, távolabbi terveinek igazi summája azonban az 1870-ben felolvasott s 1872-ben kiadott értekezése *A finn költészetről tekintettel a magyar ősköltészetre*. Tőle szokatlanul merész hangvételi, a szakma múltját is áttekintő, értékelő írás ez, az ún.

komplex finnugrisztika első igényes hazai programnyilatkozatainak egyike (Kállay és Reguly szellemében), számbaveendő előzmény az etnolingvisztika történetében is. Terveiről, gondolatairól — későbbi értekezéseihez képest — szabadabban, kötetlenebbül szól, s lehet, hogy éppen ekkor és ezzel a fellépésével fordítja maga ellen eddigi barátait, kollégáit. — Már bevezető szavai is szokatlanok, szinte sokkoló hatásúak (de ma is érvényesek!): „Az altaji összehasonlító nyelvészet fontossága ugyan ma már az MTA nyelvészeti osztályában ... el van ismerve ...; más kérdés az: mit tart e tanulmányokról a nagy közönség?”

Mi az oka annak, hogy érdektelen, hogy elutasító? — kérdezi a továbbiakban. „Oka ennek főleg az — adja meg a választ —, hogy sorainkban eddigelé nem találkozott oly ember, aki úgy lehet egy egészen más téren tekintélyes hírnévnek s népszerűségnek örvendene, aminőt például nálunk költők, regényírók s főleg politikusok élveznek. Irodalmi tekintélyeink a múltban elítélték, s az újabbak ez ítélethez valódi dogmatizmussal ragaszkodnak . . .”

Milyen igaza van! S milyen egyedül áll felismerésével! Az Akadémia falai közé zárkózó tudósok, a tiszta tudományt egymás számára felolvasó, ill. szakcikkek-

ben publikáló specialisták sohasem kerültek közel a tömegekhez, sőt a tömeget képviselő írókhoz sem; soraikból akkor is, később is kevesen vállalkoztak tudományuk folyamatos, hatásos népszerűsítésére, ismertetésére; az idők során tudományukat sokkal inkább szűkítették, a megértést csak a beavatottak csekély köre számára tették hozzáférhetővé, érthetővé. Pedig sorskérdésekről, a legnemzetibb tudományok egyikéről volt szó, eredetünkről, őstörténetünkről, rokonságunkról, amely iránt mindig is széles körű érdeklődés nyilvánult meg. A tudomány nem mindig szerencsés reagálásainak, önmagába zárkózásának, hallgatásának

az eredménye az áltudományos művek, nézetek elszaporodása.

Arany János maga is érdekesnek, fontosnak tartja Barna felolvasását, miként ez Gyulai Pál osztálytitkárhoz intézett leveléből is kiderül (az egyetlen, teljes egészében Barnával kapcsolatos Arany dokumentumból): „Barna Ferdinánd I. tag értekezését . . . az akadémiai Értekezések során leendő kiadásra méltónak ítélem, mint amely II. részében igen érdekes és sok újat tartalmazó összehasonlítást teszen a finn költészet — különösen a Kalevala — s a magyar, jelesül a székely népköltészet között; III. részében pedig a finn hitrege istenségeit a magyar népi hagyomá-

nyokban elég szerencsésen nyomozza.

Kevésbé sikerültnek tartom az I. részt, melyben felette sok beszéd fordíttatik az altaji hasonlító nyelvtudomány szükséges voltának bizonyítására, mit irodalmunkban nem tudom, hogy valaki tagadna többé . . .” (Sajnos, a későbbi fejlemények Barnát igazolták!)

Másik kifejezetten fennológiai írását (*Kapcsolat a magyar és a szuomi irodalom között*) 1871-ben olvasta fel, de csak 1878-ban jelentethette meg. Lényegesen szűkebb, kifejezetten tudománytörténeti témával foglalkozik itt, de nem érdektelennel. Nevezetesen egy olyan múltbeli potenciális finn

ortográfiai lehetőséggel, amely Hell és Sajnovics hatására a finn nyelvben a magánhangzók hosszúságát az elfogadott (s máig érvényes) betűkettőzés helyett ékezőssel oldotta volna meg. A szakmai felvetésen túl akad néhány további érdekes gondolat is ebben az értekezésben; mintegy felveti, sőt szorgalmazza a nyelvrokon népek szorosabb kötődését egymáshoz: „Korlátolt számú s hozzá még a többi európai népektől fajbelileg különböző nemzetek — mint a magyar, a szuomi, a török arra, hogy nálok is olyasmi keletkezzék, mint ama sok milliót számító nagy nemzeteknél, a panszlavizmus, pangermanizmus . . .

okosan nem gondolhatnak, de a rokonság, az összetartozandóság eszméje nálok is megfogánhatik kifejlődhetik: így tudomásul vehetik és figyelemmel kísérhetik egymás szellemi tevékenységét.” (4.) (Ki is alakult ilyesmi — 50 évvel később, turanizmus néven.)

„Az egymás iránti testvéries érdeklődésnek kétségbevonhatatlan jelei — folytatja — a magyar forradalom alatt és után ösztönszerűleg nyilvánultak mind a finneknél, mind a hozzánk közelebb lakó törököknél . . .” (4—5.)

Végezetül — a fejtegetések legfontosabb megállapításai: „Rennval komolyan foglalkozott a magyar alphabét-nak a finn helyes-

írásba való behozatalával... az indítvány a hírneves Rasktól jött, ahonnan önként következik, hogy a magyar helyesírást alaposan kellett ismernie...” (15.)

Nos, Barna értekezése óta senki sem firtatta ezt a fontos, a kapcsolatok korai szakaszát esetleg eseményekkel, levelekkel is kitöltő korszakát, amelyet — pillanatnyilag — légüresként könyvel el tudománytörténetünk, s a legújabb, részletes kronológiát is tartalmazó kapcsolattörténeti díszkiadvány. (Barátok-Rokonok. Bp., 1984. 322 l.)

Ami pedig a személyes kapcsolatokat illeti: az 1860-as, 1870-es években a magyarországi fennis-

ták és finnugristák tábora még maroknyinak is alig volt mondható. Bizonyosra vehető, ha ekkoriban elvetődött Pestre egy-egy finn (ritkábban észet vagy orosz) tudós, minden egyes magyar kollégájával találkozott akár többször is, személyes, szakmai beszélgetésre összeülve éppúgy, mint társaságban, valamely hangulatos vendéglőben. Barna minden bizonnyal kezett szorított pl. A. Ahlqvisttal (akit utóbb „a finn irodalom egyik legnagyobb díszének” mond), közelebbről is ismerhette O. Blomstedtet, Aspelint és O. Donnert, akit 1872-ben (a finn tudós fényképét is mellékelve) ő mutat be a Vasárnapi Újság olvasóinak. Bizo-

nyára találkozott a Pesten megforduló észt Wiedemannal is, akinek nyilván imponáltak Barna alapos ismeretei az észt irodalomról, különösképp a *Kalevipoegről*, amelyre — különféle cikkeiben — a *Kalevala* mellett igen gyakran hivatkozik. Felderítésre várnak orosz kapcsolatai is, hisz a finn és észt kollégák is orosz állampolgároként érkeztek hazánkba. A korabeli finnugrisztikát semmiképp sem lehet a Budapest—Helsingfors-tengelyen elképzelni, helyesebb egy hálózatra helyezni az akkori centrumokat — rajta Dorpattal (Tartuval), Szentpétervárral és Kazánnyal.

Ez a rövidségre törekvő fejezet is igazolja, hogy Barna Ferdinán-

dot a meglevőnél sokkal komolyabb hely, elismerés illeti meg a magyarországi fennisztika történetében, s nem csupán *Kalevala*-fordítása (s a *Kalevalával* kapcsolatos fejtegetései, *Kanteletár*-szemelvényei, közmondás- és szólásidézetei), de itt számbavett két értekezése révén is. Sajnos, nem sikerült birtokába jutnom finnországi levelezésének (mintegy kötetnyi [!?] levelét őrzi — tudtommal — a Finn Irodalmi Társaság archívuma), s így nem tudom, ki mindenkivel állt kapcsolatban, s milyen témákról levelezett. E levélköteg birtokában, vélhetően gazdagabb, árnyaltabb, izgalmasabb lenne ez a fejezet, s fényesen

igazolná, hogy Barna Ferdinánd finnül is kitűnően tudott, hisz levelei egy hányadát bizonyosan finnül írta. Budenz vele kapcsolatos elmarasztaló ítélete — a finn nyelvtudás fogyatékoságát illetően — éppoly igaztalan, mint működését egyebekben negligáló szavai is. Mindezt egy közelmúltban elhangzott előadás rövid részlete is igazolja. Szíj Enikő írja, ill. idézi: „Barna Ferdinánd . . . , akit a Finn Irodalmi Társaság tagjául választott, 1872. március 1-jén kelt köszönő levelében . . . már meggyőződéssel írta, írhatta, hogy neki ezentúl nemcsak joga, hanem kötelessége »egész élete[m] kedves feladatának tekinteni annak a

szellemi hídnak az építését, amelynek alapján — nem nehézségek nélkül — *immáron* szerencsésen, *egyszer s mindenkorra lerakott* [ford. és kiem. — Sz. E.], s amelynek célja a rokon magyar és finn nép közti tudományos együttműködés megvalósítása . . . s ezáltal a két nép egymáshoz közel hozása . . ., hogy a két nép ezen hídra lépve egymással ismerkedjék, magát megbecsülje és egymásnak testvérkezet nyújtson . . .» (Nyelvtudományi Közlemények 1985. 416.)

A FINNUGOR NÉPEK
TÖRTÉNETÉNEK KUTATÓJA

Érdeklődésének s összetett életművének meghatározó diszciplínája a történelem volt, közelebbről a magyarság őstörténete (egykori életmódjának, műveltségének komplex kérdésköre). Barna Ferdinándról nem lehet azt mondani, hogy az őt foglalkoztató kérdések megoldási kísérleteit „in medias res” alapon kezdte volna; éveken, évtizedeken át készült, olvasott, tanult, hogy kedves témái közelebe férkőzzék, hogy kellő tájékozottsággal, széles háttérismerekkel bírjon a megoldandó fel-

datok körében. Menetközben érzé-
keli ismereteinek fogyatékossá-
gait, kezdi meg nyelvi, nyelvészeti
tanulmányait (a finn mellett kü-
lönösen fontos az orosz nyelv
szerepének, jelentőségének felis-
merése; ennek érdemét általában
Budenznek tulajdonítja a tudo-
mánytörténet, holott nyilvánvaló-
ságára Barna akár Budenztől füg-
getlenül is rájöhetett), a régi (az ős-
történet szempontjából is kiak-
názható) történeti források átbú-
várlását, mindehhez pedig fel-
elevenítette a népelettel kapcsolatos
gyermek- és ifjúkori emlékeit, s
Ipolyi nyomán végigböngészte a
korabeli mitológiai, folklorisztikai
szakirodalmat, szövegkiadásokat.

A különféle diszciplínák felkészülése során óhatatlanul keveredtek, a nyelvészet a néprajzzal, a mitológia a történelemmel, a tudománytörténet az írástörténettel; ez az oka és a magyarázata annak a jellegzetességnek, hogy írásainak többsége komplex jellegű, szemléletű, ő maga pedig kissé polihisztorszerű jelenség. De már egy olyan korban, amelyben a polihisztor nyilvánvalóan korszerűtlen tudóstípus, s még Magyarországon is húsz-harminc évet késett sok mindent egybeötvöző tudományával. (Más kérdés, hogy nem saját hibájából! Óriási fehér foltok tarkították tudományunk virtuális térképét, feltárásukra expedíciók,

nem magányos, magukra hagyott kutatók lettek volna hivatottak.) Fellépése idején már kikristályosodóban voltak a különféle társtudományi diszciplínák (a nyelvtudomány, az irodalomtudomány, a régészet, majd a néprajz); s a jobb szimatú, távolabb látó, ügyesebb, egyébként szintén polihiszterszerű kutatók, amilyen pl. Hunfalvy Pál is volt, működésük egykori nagy területét le is csökkentették. A tiszta, egyetlen tudományágat képviselő tudósok viszont kíméletlenül félresöpörték útjukból az általuk művelt szakmához csak felében, harmadában értő (s ebben sem eléggé szakszerű) kollégákat. S ez határozta meg a finn-

ugrisztika sorsát, jövőjét is! Mindaddig, amíg őstörténeti alapozottságú, komplex tudományként fogták fel (miként pl. Kállay, Reguly, Barna — és részben Hunfalvy), a képbe belefért a rokon népek teljes világa, nyelve, története, műveltsége — korabeli életének rajza is (tehát nem kihalt népekről, kövületekről, holt nyelvekről volt itt szó!); mihelyt érvényesültek a német nevelésű Budenz (s nyomában Szinnyei) szempontjai, a finnugrisztika pusztán nyelvtudomány-nyá, nyelvekre s nyelvi adatokra szűkült, amelyben a hangtani, morfológiai táblázatok, az etimológiai fejtegetések kerültek az első helyre, s teljesen háttérbe szorított-

tak mindent, ami nem lingvisztika.

— A különféle nyelvészeti diszciplínák mellől így szorult ki saját őstörténete és rokonsága megismerésének lehetőségéből a művelt, olvasó nagyközönség, sőt az iskola is, s maradt az érdeklődők számára az *Ugor összehasonlító alaktan*, az *Ugor szótár*, majd a hírhedett „némakönyv”, Szinnyei József hét kiadást is megélt *Magyar nyelvhasználtása*.

Különösebben nem csodálkozom a fogadtatáson és a reakción, Budenz műveivel (kellő kommentárok nélkül) a legkomolyabb történeti szaktudomány sem mehetett sokra, érthető a „török tábor” indulata az „ugor — török háború”

kitörésekor. A Kállay—Reguly—Barna-féle szemlélet megtagadásával, munkásságuk negligálásával olyan űr, hiány, mulasztás létesült közvéleményünkben, nemzeti tudatunkban, amelyet a ma is csupán az „ösvogul magánhangzórendszer rekonstrukció”-ját s hasonló témákat igaz tudománynak elismerő hivatalos finnugrisztika egyszerűen képtelen appercipiálni, ill. a szükséges kiigazító lépéseket, arányosításokat megtenni.

Barnának meglepően korai (és több mint egy évtizeden át magában álló) első nyelvészeti dolgozata után következő, szintén korainak számító, de már történeti publikációja (az álnéven közre-

adott finn tárgyú közleménnyel együtt) 1862-ben lát napvilágot (de még szintén sok évvel a majdan, 1867-től, ill. 1870-től rendszeressé váló felolvasások és tanulmányok előtt).

Nem teljesen ötletszerű az első, még kevésbé a második értekezés (s a választott tudomány-szak) sem, de még egyikben sem az érett, a meghatározott érdeklődésű Barna Ferdinánd áll előttünk. Még csak keresgél, tájékozódik, de már — tévedhetetlenül — abba az irányba, amely idővel életcélját jelenti, életművét is meghatározza. Második számú munkája Galeotto Marzio korfestő írásának (*Jellemvonások Mátyás király életéből a*

szemtanú Galeotti latin műve után)
első (a szakirodalomban [érthetetlen módon] szintén számon sem tartott) részfordításai közé tartozik, fontos és érdekes jegyzetkiegészítésekkel. A cím szerint mintha Mátyás alakja foglalkoztatná a fordítót, a könyvecske áttanulmányozása azonban azt bizonyítja, hogy Barna elsősorban az olasz mesternek a magyarokkal, a magyar őstörténettel, szokásokkal, nyelvvel kapcsolatos megfigyeléseire kíváncsi, főként ezekből fordít, idéz. Fontosnak tartja, hogy a magyar közönség a krónikák és a korai történetírók után ugyancsak korai, de nehezebben hozzáférhető idegen forrásokból is megismer-

hesse saját múltját, ennek fontos mozzanatait.

Kis könyvét egyébként nem a később ismertté vált Ferdinánd néven teszi közzé, hanem Nándorként. (E tekintetben is keresi még önmagát, erre vall a finn tárgyú cikk alatt látható, egyelőre magyarázhatatlan álnév, a Kun Béla is.) A fordítás ugyanakkor próbatétel is, a középkori latin szöveg tolmácsolása (egyidejűleg a finn mondákkal, mesékkel) előkészület a még nehezebb, egyszerre archaikus és népi (+ verses) Kalevala megszólaltatására. Érdeklődése irányultságára szolgáljon egy rövid idézet — saját fejtegetéseiből: „Ugyancsak a XXVIII. fejezetben

Galeotto nyelvészkedik is egy kicsit, már hisz ami az ő nézeteit a magyar nyelvre vonatkozólag illeti, ezek amily felületesek, épp oly keveset is érnek, azonban ha nagyon meggondoljuk, hogy Galeotto Janus Pannoniusnak (a fájdalom elveszett) első magyar nyelvtan nagytudományú szerzőjének Olaszthonban tanuló társa és később is személy szerinti barátja volt; — talán nem csalódunk, ha úgy következtetünk, hogy ő azokat, amiket itt a magyar nyelvre vonatkozólag előad, egyenesen Janus Pannoniustól hallotta, amiből aztán azt is láthatjuk, hogy Janus Pannonius sőt mások is a magyar helyesírás megállapításáról már ez

időben tüzetesen foglalkoztak vala, innen vehette Galeotti is a maga észrevéteit a magyar helyesírásra nézve . . .”

Akár ez a rövid citátum is, akár a finn—magyar kapcsolatokban a helyesírástörténetre vonatkozó Barna-utalások is igazolják megkülönböztetett figyelmét az írásrendszer, írásmódot illetően, s bízást idevonható egyetlen ismert, kéziratban maradt értekezése, a „hun—székely írásról”, amelyek — összesítve — nyelvészeti érdeklődéséről tanúskodnak, amelyeket ezúttal „helyesírás”, „írás” címszó alatt összegez (s megpróbál a régmúltba is visszavetíteni). Megítélésem szerint tudományos tevé-

kenységének épp az írástörténet — helyesírástörténet (írás — rovásírás) a legingoványosabb területe, azonban itt sem külön-külön (pl. a lapp — finn — magyar írásrendszer gyakorlati összekapcsolásának tárgyában, lehetőségének fölvetésében), hanem őstörténeti célú visszavetítésében.

Későbbi őstörténeti cikkei voltaképp életműve végső szakaszához kapcsolódnak, s magukba ölelik finnugrisztikai tanulmányainak, eredményeinek tanulságait, s aligha kapcsolhatók közvetlenül pl. a korai Galeotto Marzio-féle forráskiadáshoz. Témájukra tekintettel mégis itt tárgyalom e késői írásokat, ismertetéseket, ill. vitairatokat.

Barna Ferdinánd tagadhatatlanul józanul és elismeréssel figyelte finnugrisztikai érdeklődése kezdetétől a finn testvérnép tudományos törekvéseit, eredményeit, s jól látta, hogy a finnek e széles szakterület minden parcelláján tervszerűen, módszeresen megelőznek bennünket. Versenyezni velük (ha valakinek eszébe jutott volna! de nem jutott!) nem is állhatott módunkban, hisz az orosz birodalom tagjaiként (ill. a tudósokat tekintve, az orosz akadémia tagjaiként) még kiemelt állami, akadémiai favorizálással sem vetélkedhettünk volna velük (ha netántán valakinek szándékában állt volna ilyen naiv verseny). Ezért is ostobaság a vád.

hogy az osztrák császárság (1867 előtt) vagy a közös monarchia (1867 után), ill. az MTA (amelynek befolyásos irányítói között a finnugrisztikának harcos hívei sohasem tűntek ki) különös súlyt helyezett volna a magyarság belekényszerítésére az „orrfacsaró finnugor halzsíros bödön”-be. (Ezzel az érveléssel voltaképp Mária Teréziát kellene elsőként perbe fogni, aki Hell Miksa és Sajnovics János útjának egyik fő támogatója volt, a tudósok teljesítményét elismeréssel honorálta, s udvarában is szívesen látta, fogadta őket. Talán már ekkor és ezen a módon is megkezdődött volna a magyaroknak mint lapprokonoknak bécsi

lejárata?) Persze, akadályozni sem akadályozták a finnugor kutatásokat, kiemelt támogatásról, mecénási magatartásról azonban sohasem lehetett beszélni. Addig is, míg a történeti sorscsapások után, s Reguly voltaképpen tisztázatlannak is mondható visszavonulása után a magyar finnugrisztika valamiképp rendezte sorait, a Toldy—Hunfalvy—Budenzoneal fokozatos érvényre jutásával; a finnek töretlenül, szakszerűen s energikusan törtek előre a finnugrisztika akkor még differenciálatlan területén, mindenhova eljutottak, múzeumaik, irattáraik értékes dokumentumokkal gyarapodtak; pedig még előtte álltak a döntő és

behozhatatlan áttörést jelentő nagy lépésnek, az ösztöndíjas kutatóutakat s a publikációk végtelen sorát biztosító tőkeerős nagy alapításnak, a Finnugor Társaság létesítésének (1883).

Barna — nem tehet mást —, figyeli, tanulmányozza a fejleményeket (megkezdte már intenzív finn és orosz nyelvi tanulmányait), s beszámol a megismert eseményekről, publikációkról. Így tudósít pl. 1878-ban — bizonyára némi irigységgel — a finn Aspelin 1871-1872-es altaji kutatóútjáról, és egyben felhívja a figyelmet a friss gyűjtések mellett a történeti forrásanyag fontosságára, nevezetesen a régészeti feltárások leletei-

nek értékére. (Aspelint egyébként-
személyesen is megismerhette
1876-ban, amikor finn kollégája
Budapestre látogatott.) Ezzel a fel-
ismeréssel — magyar vonatkozás-
ban — voltaképp csak Kállay
Ferenc előzte meg (szintén vissz-
hangtalanul), s csak évtizedekkel
később követhette — részben —
tanácsát Posta Béla, a Zichy-expe-
dició tagjaként. Aztán csak újabb
félévszázad elmúltával Erdélyi Ist-
ván és társai. A finnek tehát ebben
a tudományszakban is behozhatat-
lan előnyre tettek szert. Miként
Barna írja: „... feladatául tisztán
a finn-ugor népek őskori művelt-
sége tárgyainak, úm. fegyverek,
háziesszközök, ékszerek stb. tanul-

mányozását tűzte ki...” Tennivalóinkkal kapcsolatos tisztánlátását is érzékeltesse egy mondata: „Hogy a hazai régészet azzá legyen, aminek első sorban kellene lennie: nemzeti ősrégészetté, múlhatatlanul szükséges volna az őshoni régészettant az Aspelin értelmezése szellemében nemzeti szempontból fogni fel.” Jól tudja és látja, hogy a finnugor őstörténet egyik kulcskérdése a máig megoldatlan Bjarmia-ügy, sejti, hogy a cseremisznek tartott merja közösség dolga is tisztázásra vár.

Nem érdektelen (de a problematika egészét illetően kevesebb a kompetenciája) *A magyarok útdjáról az Uraltól Lebediába* című cikke,

amely voltaképpen vitairat egy *Nagy-Morvaország és a magyarok* címen megjelent könyvre és visszhangjára. Itt is szóba kerül Bjarmia, sőt Jugria is, a szerző azonban, sajnos, abban a pillanatban elbotlik, mihelyst az etimologizálás dágványába keveredik. Nem is lehet hozzáfűznivalónk az itt következő ötlethez: a Kriza „vadrózsái”-ban említett *Johara ország* szerinte a *Jugriával* egyezik.

A maga korában s viszonylatai között meglepő mérsékletről s józanságról tanúskodik részvétele az ugor—török háborúban. Itt, ahol mindenki ütött-vágott, kaszabolt, vádaskodott és becsületbe vágóan sértegetett, Barna fegyelmezett ma-

radt, s erősebb kitételek nélkül főként az érveket juttatta szóhoz. Noha vitathatatlanul az ugor tábor tagja (a nyelvtani eszközök, ill. az alapszókincs finnugor eredete alapján), tudta és látta, hogy a magyar őstörténetben (még a nyelv vonatkozásában is!) a török félnek is van (lesz még!) fontos, félre nem pöckölhető mondanivalója.

Érdemei mindazonáltal nem a magyar őstörténettel kapcsolatos helyes állásfoglalásában keresendő (noha ez sem lebecsülendő), sokkal inkább az alig ismert kis nyelvrokon népek történeti problematikájának fölvetésében, egyes részleteinek föltárásában, a figyelemnek az e témára irányításában.

— Miért? Azért, mert a magyar őstörténet voltaképpen sohasem volt s később sem maradt gazdátlan; nyelvüket — de egyre inkább csak a nyelvüket — illetően pedig a finnugor népek sem szűkölködtek kutatókban. Annál inkább műveltségüket, életmódjukat, történetüket (Nem őstörténetüket! Önálló népként leélt históriájukat) illetően. Ennek a rengeteg ismeretet, forrásfeltárást, szakirodalmi bűvárlatot igénylő stúdiumnak miként korábban, napjainkban is alig van elismert szakembere a nemzetközi komplex finnugrisztikában — eltekintve az illető népek sorából kinőtt saját tudósoktól. De hol voltak még ilyenek Barna korában?

Figyelmével, érdeklődésével különösképp két népet, a votjákat s még fokozottabban a mordvint tüntette ki. Az okokat csupán találgathatjuk. A finnekről és az észtekről (s mellettük általában a balti-finn népekről) Barna korában viszonylag bőségesen lehetett olvasni magyarul, részletes történetükről is, ha máshol nem, Hunfalvy kitűnő, kétkötetes útbeszámolójából. A lappok Sajnovics révén már korán híressé — hírhedtté váltak, s már akkoriban is gazdag volt a velük foglalkozó nemzetközi szakirodalom. A vogulok (és a hozzájuk kapcsolt osztjások) kifejezetten Regulyhoz kötődtek, ill. az örökséget átvevő s feldolgozó

Hunfalvyhoz, aki 1864-ben nagy könyvben tette közzé az obi-ugorokra vonatkozó ismeretanyagot. A zürjének — pravoszlávok lévén — nem számíthattak különösebb érdeklődésre (ehhez nem voltak elég egzotikusak, ill. nevezetes szentjük, Permi Szent István révén egyet s mást lehetett róluk olvasni). S ezek után kik maradnak? A cseremiszek, a votjások és a mordvinok. A kissé törökösnek tartott (s olykor a csuvasokkal is összecserélt) cseremiszek szintén kevésbé foglalkoztatják Barnát, annál inkább a pogánynak, konzervatívnak mondott votjások, ill. a fényes múlttal s gazdag hagyományvilággal bíró mordvinok. S

noha — miként tanulmányaiból is kitűnik — ismeretei (nyelvismérete) a többi rokon népre is kiterjednek, idejét, energiáját elsősorban a jelzett két népnek áldozza, az ezekre vonatkozó szakirodalmat ismeri legbehatóbban.

Ha Barna Ferdinánd tényleges színrelépéséig, a hetvenes évek kezdetéig átnézzük a nyelvrokonságra vonatkozó magyar nyelvű szakirodalmat, nem szédít meg sem az adatgazdagság, sem a tematikai változatosság. A nyelvjellemzések, a nyelvészeti cikkek mellől hiányoznak az általánosabb igényű népbemutatások, a történeti, néprajzi, művelődéstörténeti tájékoztatások, a népszerűsítő, ol-

vasmányos, a finnugorság világában szakembert és nagyközönséget is eligazító írások. Kállay Ferenc kevesek által forgatott, alig ismert könyvecskéje (1844-ben jelent meg) ekkorra már rég elavult, hasonló újabb mű elkészítésére pedig nem akadt vállalkozó (Pápay József 1922-es kis füzetéig). Ezt a hiányt ismerte föl igen hamar Barna, s fontos cikkek sorával próbálta kitölteni a tátongó űrt a számos nyelvészeti adat és a pusztán népmegnevezés (+ néhány statisztikai adat) között.

Semmiképp sem volt könnyű a dolga! Az őt érdeklő témákról szinte kizárólag idegen nyelven (oroszul, finnül, németül, franciául)

juthatott információkhoz — igen különféle értékű és megbízhatóságú, gyakran egymásnak is homlokegyenest ellentmondó szerzőktől. Anyaga tehát másodkézből való, vegyes értékű, az ellenőrzésre nincs módja, s így a jelenségek megítélésére, következtetések levonására voltaképp nem vállalkozhat. Ezért azonban éppoly hiba volna elmarasztalni, mint bármely nyelvész-kollégáját, aki (önhibáján kívül) megbízhatatlan nyelvi adatokból dolgozik, próbál etimológiát adni vagy nyelvtani következtetésekre jutni.

1876-ban olvasta fel s egy évvel később publikálta 40 lapos értekezését *A mordvaiak történelmi vi-*

szontagságairól. Az írás alapjául a mordvin történeti és néprajzi problematika legjobb ismerőjének, az orosz Melnyikovnak elfogultságoktól nem mentes műve, ill. a finn Aspelinnak ennek alapján íródott finn nyelvű közleménye szolgált. Barna cikke tehát lényegében kivonat, ismertetés (miként tanulmányainak túlnyomó többsége) — de számos kiegészítéssel, saját észrevétellel, más finnugor népekre, főként a magyarokra vonatkozó párhuzammal. Vállalkozását ezért is fontos hiánypótlásnak tarthatjuk, hisz a rokon népekre vonatkozólag valamiképp épp a mordvinokkal kapcsolatban a legszegényesebb — még napjainkban is —

a szakirodalom is és az információ is.

A mordvinokat érintő kitüntető rokonszenvében akadnak téves vagy legalábbis vitatható mozzanatok (Julianus jelentése; „a mordva igeragozás még a vogulnál is közelebb áll a magyarhoz”, 4.), szubjektív elem is („a mordva nép volt valamennyi rokon népek között a legfontosb, melynek hős fiai az orosz hódításnak majd ezer évig tudtak hősiezen ellenállani...” 4.).

Az ismertetésben számos fontos és értékes adatot találhatunk, egyebek mellett soha és sehol sem regisztrált verses műfordításrészleteket is a mordvinok történe-

tére vonatkozó orosz hősénekből.
Néhány sor ebből:

a tálakba földet s sárga fövenyt
rakának;
s vivék a murzának, Moszkva
cárjának.

Murza a földet s fövenyt nagy
tisztességgel fogadja,
Magára keresztet hány s Istenét
magasztalja:

„Hála Isten neked cárnak
Hogy kezembe adtad Mordvát.

„Ez a monda . . . mintegy igazolni akarja az orosz uralmát a mordvaiak fölött . . .” (12.) — S még néhány további, kevésbé ismert részlet történelmükről

(amelyről, hangsúlyozom, a finn-ugrisztika tudománya egészben véve igen keveset tud, s amelynek szakszerű kutatását mindegyre mellőzi): „A mordvaiak nemzeti függetlenségét, de egyszersmind a bolgárokkal való hűséges szövetségöket az orosz évkönyvek is igazolni látszanak... Az oroszok emlékezetben maradt első hadjárata a mordvaiak ellen 1103-ban történt... (16.) Látók előbb, hogy a mordvaiaknak több fejedelemségre való oszlottságuk miatt hiányzik vala azon államközpont, mely őket egyetértő erélyes ellenvédelemre egyesítette volna... (23.) Még 1857-ben, midőn Ahlqvist Mordvában utazott, a

Pugatšev lázadásáról mordva nyelven a következő dalt éneklik vala:

»Hol ég a tűz, hol ég? Jaik mel-
léken a jajki pusztán ott ég a tűz,
ott ég. — Miért ég a tűz, miért
ég? — Új cár jut most a kor-
mányra: három évig nem veszek
adót, hét évig nem állíttatok kato-
nát, a nép terhét megkönnyítem, a
bojárokat megsúlyosítom; a bojá-
rok testét vágom mint erdőn a fát,
a fejöket ízzé-porrá vagdalom,
véröket patak gyanánt ontom; a
bojárok üstökéből három kötelet
fonok, egyet Kazán városa körül,
másikat Moszkva városa körül,
harmadikat Sz.-Pétervára körül
fonom . . .«” (40.)

Mindez, persze, csak „mazsolázás”, az írás adatokban, anyagban sokkal gazdagabb, egészében is helye lehetne pl. valamely egyetemi, történeti tematikájú finnugor szöveggyűjteményben.

Kevésbé egységes és sikerült előadás a votjákokról szóló, amely 1885-ben hangzott el, s jelent meg. Noha ekkor már gyakorlott ebben a sajátos műfajban, amely több írásból ötvöz egységgé egy adott témát. A votjákság „jelenét és múltját” tárgyaló értekezés kevésbé történeti, inkább szociográfiai jellegű, s a szerző nem tudta eltüntetni a források egymásnak ellentmondó állításait, sőt azt a hibát sem tudta kiküszöbölni, hogy

néhány lapos eltéréssel egymást kizáró állításokat szólaltasson meg — korrekció, megjegyzés nélkül. Pl.: „De leginkább föltűnik a votják falvakban az irtózatosszurtosság, az utcák rendetlensége... (14.) Az udvar mindig tiszta, egész nyáron át zöld...” (15.). — Hasonlókat sorozatban idézhetnék.

Mindazonáltal számos lényeges, hiteles információt is tartalmaz Barnának ez a késői publikációja, s a forrásul szolgáló tanulmányok szerzőinek elfogultságait maga is jól látja. („Bechterew úr erős orosz érzelmű férfi... következtetéseiben a legjobb akarat mellett is többnyire elfogult... (34). [A német származású! — D. P.]

Buch Miksa ez írók elfogultságai-
val ellentétbe helyezve a maga há-
rom éven át szerzett tapasztalatait,
melyeket mint az izsevszki-fegy-
vergyár orvosa személyes észlelés
folytán merített; igen lényeges
dolgokban kiigazítja ezek felüle-
tességét s kellő szintre szállítja
alá . . .” (42.)

Nyilvánvaló tévedései, ferdíté-
sei ellenére sem érdektelen tehát
ez a cikk, amely helytálló adato-
kat, fejtegetéseket is tartalmaz a
finnugorság (itt gyakran: a „csúd
népek”) egészéről, a votjákokról
pedig részleteiben. Értékét ezúttal
is főképp a téma jelenti, hisz a vot-
jákokra vonatkozó magyar nyelvű
néprajzi, történeti szakirodalom is

szegényes. Ezúttal se hiányozzék ezért legalább néhány idevágó információ: „A votják falvak mind e napig megőrizték a tulajdonneveken kívül az egész környékre tartozó általános neveket, mely azon nemzetségnevet képezi, melytől az egész környék családjai származnak ... (10.) ... minden nemzetségnek megvan a votjákoknál a maga külön családi jegye ... (11.) A térítés csakis 1739 évben kezdetett meg teljes komolysággal ... (12.) A tatárok szomszédsága erős befolyást gyakorol a votjákokra, ami igen lényeges dolgokban, mint nyelv, sőt vallási szertartásokban is nyilatkozik ...” (22.)

Természetesen bizonyos húzásokkal s magyarázó jegyzetekkel ennek a cikknek is helye lenne a képzeletbeli finnugor történeti szöveggyűjteményben, hisz egy-két találomra kiragadott idézettel aligha lehet érzékeltetni, milyen árnyalt kép kapható (a semmi, ill. néhány alig valamit mondó általánosság helyett) nyelvrokonaink egyikéről.

Kevés fennmaradt kézírata között akad egy befejezetlen értekezése is, amelyben a „hun—székely írás”-t próbálja meg összehangolni az összehasonlító nyelvészettel. Ezt a történeti — őstörténeti, nyelvészeti — finnugrisztikai munkát voltaképp bármelyik fejezetben

lehetne tárgyalni, de a Barna valamennyi munkájában érzékelhető belső összefüggés megnehezíti a besorolást, s csak a domináns jegyek, mondanivaló alapján lehet dönteni valamely írása hovatartozásáról. — Ez a 64 kis oldalas, végleges szövegezésűnek látszó, de láthatóan abbahagyott munka Toldy hagyatékában maradt fenn, s Barna érettebb korszaka termékének vélhető. Mivel a kiadás előtt minden munkát lektorált az MTA megfelelő osztálya, ezt az írást is bírálták, s a téma alapján a kritikus akár maga Toldy is lehetett. A téma már akkor is közérdeklődésre tartott számot, amelyről több korabeli szaktekintély értekezett, nyi-

latkozott (pl. Szabó Károly, Hunfalvy Pál), s feltehető, hogy Barna értekezése — sok érdekes gondolata és ötlete ellenére — nem érte el a megkövetelt szintet. A rovásíráshoz már valóban nem érthetett, s kivételesen talán ezért nem járultak hozzá a publikáláshoz az illetékesek. (Vajon végigírta-e a cikket — piszkozatban? Lehettek-e további kiadatlan írásai is?)

Mindenképp tanulságos és jellemző dolgozata ez (is) Barnának gyengeségeivel (pl. riasztó etimológiai ötleteivel) s erényeivel (meglepő távlatokat és kapcsolatokat megvillantó gondolataival) együtt. Néhány részletét már csak azért is érdemes idézni, mert ez minden

egyéb munkájánál nehezebben hozzáférhető, teljesen ismeretlen írása:

„Mindezen észleletekkel meglepő összhangzásban, egyezésben áll az írás fogalmára valamennyi altaji népek nyelvében közösen használt, érzelmileg és nyelvanyagilag ugyanazon szó gyöke, mely magyarul *ír*, finnül és észtil *kir*, törökül *jaz*, vogulul *kanz*, jelent pedig a közös gyök kivétel nélkül mindnyájuknál a) *tarkázást*, *írombírást*, *íratosságot*, b) *képirást*, c) *kézírást* . . .

A' ki a' finn, eszth, és vogul nyelvekben a' szó elején álló *k* betűben megütköznék, minthogy a' magyar *ír* gyök a nélkül van — azt elég legyen arra figyelmeztet-

nem, hogy valamennyi altaji nyelvekben a' *k* betű úgy a szó elején, mint derekán, sőt végén is gyakran el-kihagyatik, — máskor pedig különösen a' finn nyelv a' szó elején megtartja, fölveszi ott, a' hol mások elhagyogatják . . .” Ennyit a nyelvészeti megközelítés módjáról!

„Azért ezt a' kérdést kár volna még bevégezettnek tekinteni . . . további vizsgálatokat kellene tétetni mindazon irányokban, a' melyekben az elindulás bármi gyöngesikerrel is kecsegtetne . . . egyszerű férfiak által Moldvában, Besszarábiában . . . lakó hazánkiai által, Északra különösen magyar érzelmű oroszajkú honfiaink

volnának ily vizsgálatok részére hivatva, az orosz birodalmi múzeumok kiaknázása . . . által . . .” Ezek viszont ugyancsak épkézláb elképzelések a magyar őstörténeti kutatások tennivalóiról felkeresendő terepeiről; a kijelölt feladatok is megfontolást érdemlők.

Barna értekezései közül — a legutóbb tárgyalat kivéve — egyikről sem mondható, hogy elavult. Voltaképpen mindegyik a tárgyalat népeknek a forradalmak előtti állapotát regisztrálja — bőséges történeti s néprajzi dokumentációval. Az élet változása ezeken a tájakon ugyancsak lassan ment végbe, a cikkek keletkezéséhez képest évtizedekkel korábban, ill.

későbbben sem sokban különbözhetett a falvak képe, az emberek életmódja, sőt, a forradalom után is, közel egy évtizedig alig módosult a korábbi időszakokkal összemérve.

Írásai éppen ezért besorolódhatnak a történet- és a néprajztudomány klasszikus szövegei közé, amelyek megfelelő bevezető tanulmánnyal és kommentárokkal lennének meg mint források a finnugrisztika még elismerést és zöld fényt váró új diszciplínája, a finnugor népek története című stúdium számára.

A FINNUGOR NÉPEK
NÉPRAJZÁNAK, MITOLÓGIÁJÁNAK,
ILLETVE AZ ÚN. MAGYAR
ŐSVALLÁSNAK A KUTATÓJA

Barna Ferdinánd gazdag és szerteágazó életműve végső soron szerves egységet képez. Bármivel foglalkozott, bármit is kutatott, voltaképpen egy fő kérdést szeretett volna megoldani, ill. egy téma beható megismerésére törekedett: a magyar ősműveltség érdekelte, s e kérdéskörön belül: a magyar ősvallás.

Tanulmányai kezdetén, a szabadságharcot követő években Ipolyi Arnold nagy műve jegyezte el ezzel a tárggyal, a szigorú kritika s a kibontakozó vita vele is felfe-

deztette a *Mitológia* nagy erényei mellett a fogyatkozásokat. A hiányzó adatokat az éppen akkoriban fellendülő másik nagy őstörténeti stúdium, a finnugrisztika területén reménylette megtalálni. Hitte, hogy a rokon népek tanulmányozása s az így nyert adatok helyettesítik, helyettesíthetik a régi, a pogány magyar életre vonatkozó, az írásbeliségbe be nem került adatokat; bízott abban, hogy Ipolyi módszerével, de azokat a rokon népekre is kiterjesztve a népélet vizsgálatával, a nyelv, a néprajz és folklór megvallatásával a magyar kérdések megoldásához is közelebb jut. Ez a magyarázata annak, hogy számszerűleg is e tárgykörből írta a leg-

több dolgozatát, ezek a művek tekinthetők legkiérleltebb megnyilatkozásainak. Ugyanakkor elszakíthatatlan szálakkal kapcsolódnak többi témájához, számos hivatkozással, utalással kötődnek egymáshoz értekezései, s ennek a sor-nak szerves tartozéka *Kalevala*-fordítása is.

A finn mellett — fentebb már részletezett okokból — főként a votják és a mordvin néprajz, hitélet foglalkoztatja, s érdeklődése olyan intenzív, hogy nem éri be az idegen nyelvű szakirodalom elolvasásával és feldolgozásával, hanem valamiképp lehetőséget keres és talál arra, hogy az Orosz Földrajzi Társaság ösztöndíjával

1877 tavaszán ösztöndíjas tanulmányutat tegyen a mordvinok földjén.* — Az előzőekben is többször sajnálkoztunk, hogy életrajza, jelleme alaposabb megismeréséhez úgyszólván semmi személyes dokumentum nem áll rendelkezésre, még sajnálatra méltóbb, hogy erről az utazásról, ill. körülményeiről semmit sem tudunk. A magyar finnugristák közül ilyképp Regulyt követően Barna a második olyan tudós, aki személyesen járt a nyelvrokon népeknél; s az egyetlen, aki — tudtommal a mordvinok közt kutatott. (Mor-

* B. F. nem járt a mordvinoknál. Minderről részletesebben a kötet végén.

dóviába, utóbb, évtizedekig nem tudott eljutni magyar kutató, végül is csupán Lakó György tölthetett el fővárosukban néhány napot 1951-ben, s ugyancsak igen rövid ideig Dugántsy Mária fordult meg a mordvinok között a hetvenes évek közepén — hivatalos engedély nélkül.) Barna útja dokumentációjának nem sikerült nyomára bukkannom, az Orosz Földrajzi Társasággal való kapcsolatáról sem került elő eddig egy betű sem.

Áttérve dolgozataira: noha az e fejezetben tárgyalt témában a legotthonosabb (véli magát a legjáratosabbnak), éppen ezért ezeket kell a legtöbb fönntartással, óvatosság-

gal olvasni, s állításait lehetőség szerint szembeírni a friss szakirodalommal, nyelvi adatait pedig (ezek között, sajnos, sok a pontatlan, egy-egy eredeti szó többszörös transliterálása miatt eltorzított alak) ellenőrizni. — A *votjákok pogány vallásáról* című dolgozatának (1885) már első mondatánál fennakadunk: „A votjákok vallása — tiszta samanizmus.” Egy további állítása is vitatható: „... a votjákok összes istenei két csoportra oszlanak: jó és rossz istenségekre ...” (4.) Alább szóba kerül a cseremiszek vallása is, amelyről a következőket állítja: emez „összehasonlítva a votjákokéval, általában azt mondhatni, kidolgozott-

tabb, összefüggőbb, hitregészetök határozottabb” (19.). Nos, ez több mint vitatható! — Igen röviden megemlékezik a többi rokon nép vallásáról is (pontosabban arról, ki és hol foglalkozott hazánkban e kérdésekkel) (24.), majd ezek után megállapítja: „Az itt elszámlált rokonnépek pogány vallásai közül a pogány magyarok vallásához leghasonlóbbnak találtam eddig a mordvinok vallását (24.) . . . ezúttal csupán csak azon egyező vonások egybeállítására szorítkozom, melyek a votják, mordva és magyar nép szokásai között még máig is élnek, s így észlelhetők is akár a magyar nép babonáiban, akár egyéb intézményeiben, s mint

ilyenek, közös eredetre vallanak.”
(25.) Ez a néhány mondat önma-
gáért beszél, világosan kifejtik
Barna Ferdinánd szándékait, rész-
ben módszereit is. Egyben azt is,
ami munkáiban elfogadható (rész-
ben ma is), egyes adatait, fejtegeté-
seit, leírásait; azt is, amiben téved,
a párhuzamos jelenségek közvet-
len azonosítását; a jelenlegi rokon-
népi hitélet identifikálását vélt ma-
gyar megfelelőikkel, ill. az egészet
együtt a magyar ősvallással. — S
világos választásának indoka is: a
legsajátosabbnak, legegzetikusabb-
nak felfogott votják s mordvin
hitéletet teszi meg kutatásai alapjául.

Mint maga is kijelentette, ma-
gyar őstörténeti vizsgálataihoz a

rokon népek sorából a mordvinokat tartotta a legfontosabbnak, akikkel három önálló dolgozatban foglalkozik (a votjákokról kétszer értekezett). — A mordvinok körében önálló kutatásokat is folytatott, s nem véletlen, hogy javarészt kompilációs, ismertető — szintetizáló értekezései közül viszonylagos önállóságával (saját megfigyeléseivel, fejtegetéseivel) kiemelkedik *A mordva népházassági szokásait* tárgyaló munkája (1877). Elgondolkodtató azonban, hogy ezt is az utat követően 10 év várankozás után olvasta föl, amikor friss benyomásai meglehetősen elhalványulhatak. Jelentést, útibeszmolót, cikket erről az útról nem

készített, ill. ilyenről nincs tudomásom. Az 56 lapos tanulmány figyelmes elolvasása ismételten arra vall, hogy a szerző változatlanul túlzottan szerény, rejtőzködő természetű marad, igen ritkán nyilatkozik egyes szám első személyben, mintha a vizsgálatokat többedmagával végezte volna. Barna Ferdinánd több más témájú dolgozatot is tervezett a mordvinokról, megvalósításukra azonban nem tudott sort keríteni. Most pedig szóljon ő maga útja körülményeiről, megfigyeléseiről:

„Az 1877. év tavaszán, az orosz császári földirati társaság határozatából, a mordva népszokásokat búvároltam . . . Az én kutatásaim

célja volt: bűvárolni a mordvákat mind embertani, mind néprajzi tekintetben; megvizsgálni testalkatukat, ábrázolni életmódjuk sajátosságait; meghatározni e népfaj előbbi s jelenlegi lakhelyeit s a szomszédnépek által reájok gyakorolt hatást. S minthogy a néptani osztály éppen ez időtájban a jogászati bűvárlatokra nézve is szigorú minta-szabályzatot készített, azért ez állapotokat is vizsgálatom tárgyává tevém. A magamra vállalt feladatok megoldásában több egyének szíves segélyével sokkal jobban boldogultam, semmint reménylhettem, nem mintha az anyag fogyatékoságától tarthattam volna, hanem inkább azért,

hogy annak sokasága megdöb-
bentőleg nagy volt, sokkalta na-
gyobb, mint ahogy azt reményl-
hettem. Így csakhamar észrevehet-
tem, hogy a mordvák jogi ügyei-
ket illető vázlatok egymagokban is
meglehetősen terjedelmű művet ten-
nének ki... [4.] ...igen gyak-
ran találtunk papok nélkül ellevő
falvakat... [10.] ...észrevet-
tük, hogy a szülők néha kisko-
rúakat is eljegyeznek. [12] Az
előtt, nem oly régen, mint né-
küink beszéltek... [25.] ...a
metszava szó, melyet mi is hallot-
tunk, annyi mint a mi »galam-
bom« szavunk. [27.] Mi magunk
is a mordva életet vizsgálván, min-
dig úgy tapasztaltuk, hogyha a

házasság nem »liszez« [= nőrablás. D. P.] útján hajtatott végre, a fiatal ember mindig maga jár el a házassági ügyében . . . [36.] Mi a részünkről tett vizsgálatok alapján szintén megerősíthetjük, hogy a fentebbi tudósítások teljesen igazak, s azokhoz csak még néhány mozzanatot csatolunk . . . Mind az erza, mind a moksa nép mindig megtartja a »lakodalmi áldomásivást«, melyet a mordva nép a leánykérés és lakodalmi szertartások főmozzanatának tart . . . [43.] A menyasszonyi versek és panaszok igen sokfélék, s mi, hogy némi fogalmat adjunk rólok, itt csak néhányat adunk, maga készítésű alkalomszerű dalokból. [48.] Mint

már fentebb is említém, a moksa nép a leánytorokat nem tartja szokás-követelte különleges vendégségek gyanánt, és kutatásaimban úgy tapasztaltam, hogy kézfogón és lakodalom között a menyasszony leánybarátai ez egész idő alatt összegyűlnek nála és segítenek neki a ruhái varrásában... Az erza nép azonban a leánytorokat ősrégi szokáskövetelte lakodalmi részleteknek tartja. [52—53.] Estefelé megkezdődik... a menyasszony magasztalása... Hogy némi fogalmat adjunk e magasztalásokról, közlünk itt egy, az erza népnél igen elterjedt dalt, melyet történetesen a lukojanovszki kerületben hallottunk:

Katánk szelid mint a bárány,
Katánk szép mint a nap,
Katánk feje mint a virág,
Katánk emlői mint a dombok,
Katánk lábai mint a tölgyfák,
Katánk kezei kicsinyek, mint
gyermeknek,
Katánk termete mint a hársfa,
Valamint a hársfa, úgy nem
hajlik,
Valamint a hársfa, úgy nem
ing meg.” [54–55.]

A tanulmány részletesebb értékelésére több okból sem vállalkozhatunk. — Az ún. „népi színjátékok” közül épp a lakodalom az, amelynek a leggazdagabb a szakirodalma — a rokon népek

körében is. A mordvinokat illetően pl. Barna értekezése megjelenése idején szakszerű, fontos gyűjtésekbe kezdett már (s eredményeit korabeli helyi fórumokon közzé is tette) a kiváló nyelvész, néprajzos mordvin származású Makar Jevszevjev (1864—1931). Leghíresebb összefoglaló monográfiájának címe (orosz nyelven): *A mordvin lakodalom* (Moszkva, 1931. 311 l.). Jevszevjev cikkeit és könyveit ma is alig ismeri, emlegeti a nemzetközi (benne a magyar) finnugrisztika, s már csak ezért sem érdektelen, nem is avult el Barna érdekes, adatokban bővelkedő leírása. A tanulmánnyal kapcsolatos összbenyomásom: mintha befeje-

zetlen lenne, mintha Barna Ferdinánd nem írta volna le mindazt, amit erről a témáról tudott!

Harmadik fontos, de a legproblematiszabb mordvin tárgyú értekezését 1877. április 16-án olvasta fel, s 1879-ben publikálta. Ha expedícióját követően tartotta volna felolvasását, arra semmiképp sem maradt volna már ideje, hogy saját megfigyeléseit is beépítse mondandójába; így ezt útjától független megnyilatkozásnak vélem, de ugyanakkor Barna egyik legjellegzetesebb őstörténeti, mitológiai, néprajzi felfogását is jól summázó munkának. Címe szerint a mordvin hitvilágról értekezik (*A mordvaiak pogány istenei és ünnepi szer-*

tartásai), lényegében a finnugor és a magyar mitológia párhuzamait keresgéli, s reményli egyben megtalálni, itt is (miként még két alább tárgyalandó cikkében).

Néhány szemelvény minden magyarázatnál meggyőzőbben bizonyítja Barna Ferdinánd nagyfokú felkészültségét, lexikai ismereteinek gazdagságát, ma is érvényes felismerését az oroszországi források felhasználásának szükségességéről. De a „lépre menés” pszichológiáját is a nyilvánvalónak, vitathatatlannak látszó egyezések, párhuzamok, analógiák feltüntekor. Kár és igazságtalanság ebben csak őt elmarasztalni, hisz világnagyságnak kikiáltott elődei és

kortársai is gyakran engedtek az igencsak vonzó kísértéseknek, az igazság jogarát magukhoz ragadó nyelvészek csakúgy, mint a többi diszciplína képviselői.: „A finn-ugor népismeret még napjainkban is egészen műveletlen tér... a rokonnépek sajátos helyzetét, erkölceit, pogányünnepi szertartásait sat(öbbi) tárgyzó tömérdek irat található szétszórtan, különösen az orosz időszaki irodalomban... valamennyi között leggazdagabb kincseket tartalmaz a Földirati társaság levéltára Sz-Pétervárott, ahova főleg az orosz pap-ságtól harminc év óta folyvást özönlenek az ethnographiai leírások... [3.] A zűrjéneket illető

dolgozatok bírálója hosszú időn át a hírneves Sawwaitov látszik volt-nak [sic! D. P.], a mordvaiakat illetőknek pedig Melnikov P. I . . . Nevezetesek azon következtetések, melyekre a szerzőt eme bűvárlatok juttatják vala . . . [4.]”

S most kulcsmondatok következnek: „Ő arra az eredményre jutott, hogy a legtöbb éjszaki és keleti oroszországi népies ünnepi szertartások a szentek névünnepén pogány finn szertartások, és a lakosság turáni eredetét bizonyítják . . .” Lám a „turáni, ill. pánfinn gondolat” nyelvészeten túli jelentkezése, l. majd még J. Krohnnál és másoknál. Mindennek persze a szakszerűbb, tudomá-

nyosabb, politikától mentesebb, naiv, 1919 előtti formájában! „Déli és nyugati Oroszországban azoknak semmi nyoma. A létező hozzáadások némely finn kútfőkre való ujjmutatások. Az előadási modorban is tétettek némi változtatások . . . [azaz Barnánál nagyon ritka jelzése annak, hogy saját véleményyt is mond, korrigál, javít vagy kiegészít! D. P.]. (4.)

És néhány „egyezés” — mutatóba: „A nyíl cultusra nézve azonban igen is van, még pedig nevezetes ráolvasásunk; igaz hogy a keresztyén korból, de e ráolvasás a Kalevalában olvasható egészen hasonló ráolvasással oly sokban egyezik, hogy nemcsak azt iga-

zolja, hogy ily fegyver-cultus csak-
ugyan létezett pogány őseinknél,
hanem egyszersmind megvilágítja
azt is, hogyan alakították át őseink
keresztyénekké léve egykori po-
gány szertartásaikat, ráolvasásaikat
keresztény imádsággá, helyesebben
ráolvasássá . . . a Peer-codex-
ben . . . o n'yl al' meg marianak
zyzesegenek myatta . . .” (60.)

„A magyar közmondás tehát
»búsuljon a ló, elég nagy a feje«
szintén nem esetleges találkozás,
hanem az ősi pogány nézet egy
nevezetes és sokat bizonyító töre-
déke, egy darab mythos . . .” (65.)

„Mily nagy régiségek e játékos
versikék, megítélhetjük onnan,
hogy amint ezt a finn „Irodalmi

társaság” közlönye f. évi folyamából látom, az »Egyetem, begyetem«, a zürjéneknél még mind e mai napig szintén meg van, habár értelmét épp oly kevésbé tudják már, mint mi. — Álljon itt a zürjén szöveg a *Kriza Vadrózsái* 128. lapján olvasható szöveggel egyeztetve:

Székely:

Ögyötöm, bögyötöm

Tijom, tájom

Tozszsok, bozszsok

Bányabükki

Bükk magyaró,

Zürjén:

Ögödym, ögödym

Tyvjän, konjön

Tödtsör, pödtsör
Niss jam vartön
Puon, pegyschön
Broton lyijiss

(Suomi II. j. 11 osa, 33 l.)”

„... gyermekkoromban még ezt
rendesen labdázás előtt így szok-
tuk mondani:

Angete Pankete
Czukutye me
Aber Faber domine
Iksz, piksz . . .

De hát mi ez az »Ankete Pankete
czukutye me«? Rössler a maga
kitűnő munkájában „Rumänische
Studien” egy jó csomó altáji po-
gány vallási töredéket mutat ki,
amilyen például: a medve-tizte-

let, mely az oláhsághoz a mordvák-
kal közel rokon bolgároktól
származott át, s íme ilyen, még
pedig nevezetes mythologiai töre-
dék a fennebbi is, ugyanis az
»Ankete Pankete« se több, se ke-
vesebb, mint a mordvák égisten-
asszonya »Ange Pat'äi« nevének
eltorzítása, a »czukutye me« pedig
tisztán oláhul van és annyit tesz:
»csókolj meg engem«, vagyis ez
egy szeretetteljes fohász a gyerme-
kek védőjéhez: »Ange Pat'äi csó-
kolj meg engem«. És ez a közetlen-
ség [!] a mily költőien szép, a
mordva pogány vallási fölfogás-
nak éppoly egészen megfelelő ...”
(69—70.) (Lám, valahol itt rejle-
nek a magyar előzményei a Lükő

által később ismét felvetett kapcsolatoknak az obi-ugor, ill. a román medvekultuszban.) „... a pogánykori őserőtelembe vett »Kisasszony«-nak, mely őseinknél a »Természet tündéré«-nek egyik neve volt, a finnben sem hiányzik vala megfelelője ...; amilyenek: »Ilmatar« = »Légleány«, »Luonnotar« = »Természetleány« stb ... Nyilvánított nézetemnek nem kis erősségére szolgál, s nem kis részben alkalmas azt megvilágítani azon körülmény, hogy az »ég istenasszonya« tisztelete nemcsak a mordvák- és finneknél, hanem ... ez hajdan a hozzánk legközelebbi rokon voguloknál még nagyobb mértékben volt így. Ugyanis az

Ob mentén . . . nagyszerű kőszobra állott, melyet az oroszok »Zolotina baba«-nak »aranyasszony«-nak hívnak vala, s messze földön híres volt, s legbecsesb bőrrökkel szoktak volt neki áldozni. Maga a szobor . . . öreg nőt ábrázolt ülő helyzetben, ölében kiseddel . . . Hogy ezek semmi egyebek nem lehetnek, mint a finn . . . »természet szűze« a magyar »Kisasszony« megfelelő képei, bizonyosnak látszik előttem . . . Íme ez képezi a magyarázatát annak is, hogy a Mária-cultus hazánkban oly hirtelen elterjedett, s a magyar népnél oly mély gyökeret vert; oka ennek az, hogy — mint kifejtém, ily nézet a pogány

vallásban sem hiányzik vala . . .”
(76—77.)

Mindehhez csak annyit: az „Aranyasszony” kérdésnek időközben nagyra nőtt az irodalma, mibenlétére, „rejtély”-ére azonban nincs még megoldás. A Barna Ferdinánd megkezdte kutatásokat „ősvallásunk istenasszonyá”-ról Kálmány Lajos folytatta, de a téma fölvetésében, az előzmények és a finnugor párhuzamok feltárásában az érdem címszereplőnké.

Az ősvallási kérdéskört illetően összefoglalónak vélt, 1880-ban felolvasott nagy dolgozata (*Ősvallásunk főistenei* megjelent 71 lapon 1881-ben) végső soron — miként maga is írja — az előzőekben tár-

gyalt munka folytatása, kiegészítése (s némely részletekben helyesbítése; 14.) Hangsúlyosabbak azonban a magyar megfelelések, mivel ismét átböngészte ifjúkora meghatározó művét, Ipolyi mitológiáját, s ehhez most már bőségesen adódott hozzáfűznivalója. Az egymással kapcsolatba állított újabb jelenségek, szokások további részletezésére (magyarázatára, cáfolatára) azonban nincs már további tér. Fontosabb s célszerűbb a gondolkodásmódjára, munkamódszerére vonatkozó megnyilatkozásainak bemutatása, érdekesek, több tekintetben napjainkban is helytállóak tudománytörténeti megállapításai: „... midőn a Saj-

novics műve megjelent s ő a magyarokat a finnekkel és lappokkal nyelvökre nézve azonosította: maga a finn elnevezés, mely alatt hazánk fiai csakis a lappokat tudták érteni, holott Sajnovics ez elnevezés alatt, jobb nem létében, valamennyi rokon népet értette, maga ez az elnevezés elegendő volt arra, hogy az egész állítás képtelenségnek tartassék, arról pedig mindenki megfeledkezett, hogy a nyelvbeli rokonság még korántsem jelent egyszersmind vérszerinti atyafiságot, avagy egyiknek a másiktól való származását..." (9.).

Még ugyanebben az évben újabb felolvasásra is vállalkozik az előzőkhöz szorosan kapcsolódó té-

máról, *Ősvallásunk kisebb isteni lényei és áldozati szertartásai* címen. Adataiban, egybevetéseiben — természetesen — akadnak új elemek, ötletek, de nem kevés a korábbi munkákból már ismert adat, állítás sem. — „Ősvallásunk” jelenségeire változatlanul a mordvin mitológiában talál magyarázatot, előzményt, s továbbra is szívesen hivatkozik a Kalevalára. Az elérhető, megismerhető friss szakirodalom ezúttal sem kerüli el figyelmét, az orosz és a finn kiadványokat jól ismeri, de elfogultság- és indulatmentesen citálja és használja (a vele ekkoriban barátságosnak már aligha mondható) Budenz közléseit is.

A fő szaktekintély és ihlető, sejtetően, Ipolyi Arnold (nem pedig Csengery vagy az 1861-ben megjelentetett Kállay), az ő fejtegetéseihöz kísérli meg hozzákapcsolni saját felfedezéseit. Ami a magyarban kérdés, arra a mordvin hitvilágban van a felelet. Miként maga is írja: „Hogy mindez a mordva hitregészeti adataival teljesen egyezik, az, előbbi értekezésem után, bővebb magyarázatot teljességgel nem igényel . . . [3.] Mint látjuk, a mordváknál a »tündéri aranykor« elenyészte a keresztyén vallással kezdődik; — ugyanez volt az eset a finneknél is, mint erről a Kalevala végső runójából meggyőződhetünk . . .

Mi ma nálunk, illetőleg mi volt ez előtt mintegy 30 évvel a »koledálás«? ... — semmi egyéb, mint az ifjúság karácsonyesti házalása ... végre mert »régi törvénynek« mondatik, amely szólásmódról immár fentebb kimutattam, hogy ... egyértelmű a pogány ősvallással, — nem pedig az ószövetséggel. Hogy csakugyan ily nagy régiséggel van dolgunk, eléggé kitűnhetik először a székely és zalamegyei dalnak oly jelentékeny földirati távolság dacára is majdnem teljes egyezéséből; másodszor az alliterációk elég gyakori voltából, mint: »havak hulladoznak«, »reme róma«, »régi törvény, nagy rőt ökör«, »hátán által hat-

van kolbász«, »kődökibe köből komló«, harmadszor a zalamegyeinek illetén kezdete: »Meggyüttek sz. István szolgálai hideg havas országból«, ami nyilván a régi őshazát jelenti, honnan még sz. István idejében is szállingózhattak egyes csoportok az új hazába . . . negyedszer a »Porka havak hulladoznak«, melynek Kriza ily változatát is tudja: »Porka havak esedeznek« . . .” (14.)

Barna Ferdinánd bármelyik értekezéséből oldalszámra lehetne szemelgetni a ritka szövegeket, saját emlékeit, följegyzéseit, kiemeléseit a régi magyar irodalomból, kódexekből, tudóstársak köteteiből; az általa fontosnak ítélt és

magyarra lefordított részleteket a külföldi szakirodalomból: a gyakran csak általa ismert folklór megnyilatkozásokat a magyar vagy a nyelvrokon népek költészetéből. — Elsődleges értékük nyilván önmagukban rejlik, de egyetlen szakágazat sem kerülheti meg idővel dolgozatai figyelmes áttanulmányozását, s az állásfoglalást következtetéseivel kapcsolatban. — A néprajz, a folklorisztika, a történettudomány, a régi magyar irodalom (az ősköltészet), a verstan kutatása mindenképp meríthet ötletet, újabb ihletet változatlanul meglevő problémái megoldásához, ha nem is olyan közvetlenül, egy az egyben megfelelések, azo-

nosságok alapján, amiként azt Barna Ferdinánd képzelte és gyakorolta.

Meggyőződésem, hogy Barna Ferdinánd (elkallódott vagy valahol lappangó) kéziratos hagyatéka (feljegyzések, jegyzetek, ötletek, címek, vázlatok, dolgozattöredékek, szövegfeljegyzések, gyűjtések, fordítások, idézetek, stb.) gazdag lehetett. Könyveket nem valószínű, hogy gyűjtött, erre, mint minden fontos műhöz hozzáférő könyvtárosnak nem is volt szüksége, szerény fizetéséből egyébként is aligha telhetett komolyabb magánkönyvtár gyűjtésére. A nyugdíjazását követő utolsó hét évét súlyos betegen, élőhalottként tengette végig. Abból a tényből,

hogyan olvasni sem tudott, idegi, szellemi természetű betegsége, kórra gyanakodhatunk. Ebből következőleg nem sokat törődhetett a lakásán felgyűlt iratokkal, papírokkal, amelyek elhányódhattak, vagy szabad prédául szolgálhattak a betévedőknek. Akár maga is elajándékozhatta, elkótyavetyélhette, eldobálhatta egykori kincseit. E feltételezett archívumból úgyszólván semmi sem maradt fenn, feltehető örökösei, bátyja, öccse, ill. ezek családjai (a köztük levő viszonyról sem tudunk semmit) nem adták át az Akadémiának, sem más ismert közgyűjteménynek. Hagyatékából mindössze egyetlen kis írást lehetett

közzétenni *Adalékok közmondásaink s szólásaink eredetéhez* címen. A megőrzés, de főként a közzététel elsősorban Munkácsi Bernát érdeme, aki szerteágazó életművébe sok mindent beépíthetett Barna gazdag munkásságából. Az utolsó, immár posztumusz Barna-publikáció — anyagközlés, s elsősorban a magyar folklórkutatás számára van némi jelentősége. A kiadás a közzétevő, Munkácsi Bernát érdeme. Nyilván egy készülő nagyobb dolgozat előmunkálata lehetett ez a kézirat, amelybe gyermekkori emlékeiből szólásokat, közmondásokat jegyzett fel Barna Ferdinánd.

Mindenesetre érdekesen alakult publikációinak kronológiája és te-

matikája; 1849-ben gyakorlati, nyelvészeti cikkel kezdi a pályát, majd közel másfél évtizedig nem ír; halála után 9 évvel teszik közzé utolsó cikkét, de ezt megelőzően már 1887 óta nem jelent meg újabb írása. Több, mint egy félévszázad szorul e két dátum közé, amelynek kezdőpontja nyelvészet, zárása néprajz, forrása pedig saját maga, ill. személyes megfigyelései, emlékei. Mindaz, ami közben van, az 1862 és 1887 közé eső huszonöt évben, óriási munka árán megszerzett tudás, rengeteg idegen anyag, amelyet megpróbált beépíteni s egyeztetni anyanyelve és magyar műveltsége sarkai közé — elsősorban őstörténeti szempontból.

JELENTŐSÉGE

A finnugrisztika az utóbbi negyedszázadban ismét nemzetközi és komplex tudománnyá vált. Megértéséhez, eredményes műveléséhez elengedhetetlen múltjának alapos megismerése és újra-, ill. átértékelése.

A magyarországi finnugrisztika történetét Barna Ferdinánd munkásságának megismerése nélkül nem lehet megírni. A kutatások óhatatlanul módosítják a múltról bennünk élő képet, ezért is felülvizsgálandó tudománytörténeti és tudománypolitikai gondolkodá-

sunk, felfogásunk a tudomány és a közvélemény kapcsolatáról. Látunk kell, hogy a szaktudományok önállósodása egyben elkülönüléshez, bizonyos szellemi arisztokratizmus kialakulásához vezetett.

Szemben a korábbi felfogással, a magyarországi finnugrisztika történetében a Sajnovicshoz és a Gyarmathihoz kapcsolódó harmadik név: Kállay Ferenc. Magyar nyelven ő végezte el mindazt, amit két neves elődje latinul s a nemzetközi tudományosság számára megtett. Az ő munkásságában lett nyilvánvalóvá, hogy a finnugrisztika őstörténeti ihletettségű, nyelvészeti megalapozottságú, komplex szemléletű tudo-

mány — létező rokon népekkel, tényleges kultúrákkal, amely első- sorban nemzeti érdekű, de számos okból (történelem, földrajz, politika, tudomány) csakis nemzetközi összefüggésekben tanulmányozható.

Az első nagy triász által lerakott alapok idővel nem bizonyultak elég szilárdaknak, meggyőzőeknek, elégségeseknek, a finnugrisztikát ezért szélesebb, összetettebb bázisra kellett helyezni, csakis így lehetett megkísérelni a tágabb értelemben értendő tudomány és a nagyközönség változatlan tartózkodásának feloldását. Ezt a feladatot végezte el a következő nagy triász, Reguly, Hunfalvy — s har-

madikként, az eddigi felfogástól, tanítástól eltérően — Barna Ferdinánd. Reguly gyűjtött, Hunfalvy publikált és szervezett, Barna pedig megkísérelte a finnugrisztikai anyag nyelvészetén túli elemeit beépíteni a magyar műveltségbe.

E triász egyik tagja sem volt vérbeli nyelvész, legkevésbé Barna. Lelkük mélyén valamennyien „komplex szemléletű finnugristák”, a magyar őstörténet és ősműveltség megszállott kutatói voltak. Nyelvészeti képzettségük jelentősen elmaradt a korabeli európai szinttől, mindhármasuktól lehetne idézni vérfagyasztó nyelvészeti fejtegetéseket, ötleteket — többnyire az etimologizálás területéről.

A kísértéseknek legkevésbé Reguly engedett, aki óriási gyűjtéséből s nagyszabású terveiből alig publikált valamit; Hunfalvy friss anyagokat tett hozzáférhetővé, kimozdította a holtpontról a finnugrisztikai kutatásokat, s noha maga is a komplex kutatások híve volt, jól érzékelt, hogy leáldozóban a polihisztorok ideje, ezért főként a tiszta nyelvészeti kutatások s személy szerint Budenz előtt egyengette az utat. Így maradt Barnára mindaz, ami a finnugrisztikából nem nyelvészet. Miként Reguly és Hunfalvy, ő sem történésznek vagy filológusnak készült; a módszeres előtanulmányok, az alapok hiánya majd minden megnyilat-

kozásából kiérződik. Bizonytalan, túlságosan óvatos, értekezései jó-részt kivonatok, ismertetések, sűrítmények a tárgyra vonatkozó bőséges nemzetközi szakirodalomból. Saját véleményét, ítéleteit sok esetben csak figyelmes olvasással lehet kihámozni a citátumok sűrű-jéből. Nem véletlen, sőt nagyon is célra irányuló azonban témaválasztása, a bemutatandó cikkek össze-válogatása; ezek egymás mellé állításából látható, hogy életműve szerves egészet alkot. A magyar régmúlt fehér foltjait igyekszik eltüntetni, ismeretlen múltunkat akarja benépesíteni költészettel, mitológiával, tárgyakkal, szokásokkal, megkísérli összekapcsolni

a magyar népi műveltséget a rokon népekével. A közvetlen összekapcsolás veszélyeit, lehetetlenségét történeti és módszertani buktatóit nem érzékelte, a specializálódás sürgető korparancsának nem engedelmeskedett. Nagy árat fizetett ezért.

A rohamosan szűkülő világban Barnának nem volt, nem lehetett helye, már életében, java működése idején meghaladta a kor. (Más kérdés, hogy valahogy mégis meg kellett „csinálni”, amit ő tett.) Mindazonáltal — főként *Kalevala*-fordításának köszönhetően — néhány évig, évtizedig még emlegették, mi több: idézték is. Kandra Kabos sokat s joggal vitatott

1897-es munkájában a következőket írja: „Mythologiánk alapvető szent-írásául a finn *Kalevalát* fogadtam el, mint amely néphagyomány-töredékeinkkel egykorú s e mellett tisztább és vegyületlenebb is . . .” Túl azon, hogy pl. ilyen túlzásba maga Barna sohasem esett, az 532 lapos könyv teli s tele van Barna-hivatkozásokkal, idézetekkel, értekezéseinek szinte mindegyikét felhasználja, kimazsolázza a tudós szerző. Az a gyanúm, hogy Barna dolgozatai nélkül Kandra Kabos aligha írta volna meg mitológiáját, a jelzett terjedelemben azonban semmiképp sem.

Kálmány Lajos méltán nagyra értékelt tevékenységében is jól lát-

ható Barna keze nyoma, bár a kiváló szegedi tudós ritkábban emlegeti titkos mesterét (s gyakran egyedüli forrását) egri kollégájánál (Kandránál).

Meglepő és furcsa fordulat azonban, hogy a Barna-féle szemlélet, kutatások és munka voltaképpen folytatójának is tekinthető Bán Aladár (1871—1960) életművében nem találkozunk Barna nevével még ott sem, ahol legjobban várnánk, a Julius Krohn-féle *Finn-ugor ősvallás* fordítása (Bp., 1908) kiegészítő fejezetében, de legalább a teljességre törő bibliográfiában. Egyetlen címmel, hivatkozással sem szerepel itt. Ekkortól (valamint Vikár 1909-ben megjelent új

és teljes *Kalevala*-fordításától) számíthatjuk Barna úgyszólván teljes kiiktatását a magyar tudományból. Korompay igényes és imponáló finnugor néprajzi bibliográfiájából éppúgy hiányzik, miként Voigt Vilmos adatokban roppant dús tudománytörténeti áttekintéseiből is. Nincs helye Diószegi nevezetes szöveggyűjteményében sem, s csupán könyvészeti tétel Hoppál Mihály mitológiai antológiájában is (de legalább 3 címmel).

Ily módon kevesen fedezhették fel benne a nagyon olvasott, ritka ismeretek birtokában levő, sokoldalú kutatót, aki a finnugrisztika elkövetkező szűk esztendeiben a tudomány és a nagyközönség igé-

nyeit sokkal jobban képviselő komplexitást jelentette és valósította meg; akinek nyomdokain haladva a rokon népekre vonatkozó sokféle érdekes és fontos tudnivalók gazdag irodalmát lehetett volna kibontakoztatni és népszerűvé tenni már évtizedekkel korábban is.

Barna Ferdinánd Reguly elképzeléseinek egyik folytatója s valóra váltója volt. Ha munkáját idejekorán elismerik, s kellőképp méltatják, a magyar finnugrisztika nem vált volna egyoldalúvá; modern, komplex szemléletű, számos tudóst foglalkoztató tudományok együtteseként egy épebb nemzet-tudat kialakításában működhetett

volna közre — már a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveitől.

Mindez, persze, csak vágy — a múltba visszavetítve. A sors Barna esetében másként döntött, az utókor csak egyet tehet: „felfedezi” s igazságot szolgáltat a tudósnak — nem hallgatva el fogyatkozásait, gyengéit, de hangsúlyozva úttörő voltát, tevékenységének ma is követhető és követendő elemeit.

A kéziratot 1987 tavaszán zártam le. Azóta — fénymásolatban — megismerhettem Barna finn levelezését, s ebből nyilvánvalóvá vált számomra, hogy Barna Ferdinánd nem járt a mordvinok földjén. Té-

tévedésemet más forrásokból, ill. az általam nem kellő figyelemmel olvasott Barna-féle szövegek gondos filológiai elemzésével időközben Hajdú Péter is konstataálta, s ugyan-csak bő dokumentációval három ízben is szóvá tette. Korrekciója publikussá tételére különleges alkalmakat, fórumokat keresett és talált. Az egész ügy azonban végső soron nem túl jelentős, mert ha Barna nem is tartozott az utazó finnugristák közé, 3 nagy tanulmányában is megkülönböztetett figyelemmel tüntette ki a mordvinokat. Hajdú Péter bő teret szán továbbá (számos illusztrációval) Barna *Kalevala*-fordításának értékelésére, e vonatkozásban is elmarasztal engem,

ill. „felfedezi” és rehabilitálni véli Barna Ferdinándot. A tisztánlátáshoz valamenynyi publikációt pontos kronológiai rendbe kellene helyezniünk (tekintetbe véve a kéziratok leadási dátumát, az előadások elhangzásának időpontját, a folyóiratok megjelenésének feltüntetett és tényleges adatait). E tények ismeretében akadna mit kifogásolni Hajdú Péter állításaiban, ítéleteiben. Helyettesítse a vitát ez a kissé megkésett könyvecske.*

* Az újabb bibliográfiai tételeket csillag választja el az eredeti kéziratban feltüntetettől.

BIBLIOGRÁFIA

BARNA FERDINÁND MŰVEI

- B. — F. : Az őrsereg által használandó vezér-
szavak iránt.* Pesti Divatlap és Nemzetőr.
Melléklet a Pesti Divatlaphoz, 1848. jún.
3. 693 — 694.
- Barna Nándor : Jellemvonások Mátyás király
életéből a szemtanú Galeotti latin műve után.*
Pest, 1862. XXXI + 71 l.
- Kun Béla : A finnek hitregéi és mondái.* Szép-
irodalmi Figyelő 1862. II/2. 6 — 8., 22 —
24., 39 — 41., 54 — 56.
- Észjárati találkozások a magyar és a finn nyelv-
ben.* Nyelvtudományi Közlemények 1867.
70 — 101.
- Tanulmányok a magyar régi egyszerű és az
újabb összetett szenvedő igealakok körül.* Uo.
1869. 333 — 402.
- Kalevala, a finnek nemzeti eposza.* Pesten,
1871. XV + 336 l.
- Ote Ferdinand Barnan esipuheesta Kalevalan
käännökseensä.* Kirjallinen Kuukauslehti
1872. ? 30 — 34.

„Donner Ottó”. Vasárnapi Újság 1872. okt.
13. 501—502.

*A finn költészetről tekintettel a magyar ősköl-
tészetre.* Értekezés a Nyelv- és Széptudo-
mányok Köréből 1872. 135 l.

Kettős birtokviszony. Magyar Nyelvőr 1873.
498—502.

A névmutató helytelen elhagyása. Magyar
Nyelvőr 1873. 536—539.

A határozott és határozatlan mondatról. Érte-
kezés a Nyelv- és Széptudományok Köré-
ből 1874. 31 l.

A hangsúlyról a magyar nyelvben. Uo. 1875.
48 l.

Az ik-es igékről. Uo. 1875. 33 l.

Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. Uo.
1875. 40 l.

„A Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi or-
szágos könyvtárának rendezéséről. Magyar
Könyv-Szemle 1876. 127—134., 173—183.

A mutató névmás hibás használata. Értekezés
a Nyelv- és Széptudományok Köréből
1876. 15 l.

Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. Uo.
1877. 88 l.

A mordvaiak történelmi viszontagságai. Uo.
1877. 40 l.

Aspelin útja az altáji népek őshazájában. Havi
Szemle 1878. I. 132–138., II. 263–269.

Néhány ősműveltségi tárgy neve a magyarban.
Értekezés a Nyelv- és Széptudományok
Köréből 1878. 54 l.

Kapcsolat a magyar és szuomi irodalom között.
Uo. 1878. 17 l.

*A mordvaiak pogány istenei és ünnepi szertar-
tásai.* Uo. 1879. 84 l.

Ősvallásunk főistenei. Uo. 1881. 71 l.

*Ősvallásunk kisebb isteni lényei, és áldozati
szertartásai.* Uo., 1881. 48 l.

A magyarok útjáról az Uralról Lebediába. Szá-
zadok 1884. 353–363., 449–456., 527–
535.

*Vámbéry Ármin „A magyarok eredete” című
műve néhány főbb állításának bírálata.* Érte-
kezés a Nyelv- és Széptudományok Kö-
réből 1884. 98 l.

A votják nép jelene és múltja. Uo. 1885. 43 l.

A mordva nép házassági szokásai. Uo. 1887.
56 l.

*Adalékok közmondásaink s szólásaink eredeté-
hez.* Ethnographia 1904. 204–209.

*Nézetek a' hun székely írásról az összehason-
lító nyelvészet szempontjából. Kézirat.
MTA kéziratára.*

A BARA EERDINÁND DAL,
ILLETVE KORÁVAL
FOGLALKOZÓ IRODALOMBÓL

KÁLLAY FERENC: Finn—Magyar Nyelv,
Pesten, 1844. 122 l.

TOLDY FERENC: Reguly Utazásai. In:
Reguly-Album. Pesten, 1850. V—
CXXIX.

IPOLYI ARNOLD: Magyar Mythologia. Pest,
1854.

KÁLLAY FERENC: A pogány magyarok val-
lása. Pest, 1861. 331 l.

HUNFALVY PÁL: A vogul föld és nép. Pest,
1864. 364 l.

HUNFALVY PÁL: Utazás a Balt-tenger vidé-
kein. I—II. Pest, 1871. 427.; 454 l.

SZINNYEI JÓZSEF: Az ezer tó országa. Finn-
ország. Bp., 1882. 496 l.

MARKOVICS SÁNDOR: Mordvin dalok. A
Kisfaludy Társaság Évlapja Új folyam
1885. 19. k. 255—278. l.

- n. n.: Barna Ferdinánd. Magyar Könyv-
szemle 1889. 360—364.
- Y -s.: Barna Ferdinándról. Vasárnapi Újság
1895. 494—495.
- KÁLMÁNY LAJOS: Boldogasszony, ősvallá-
sunk istenasszonya. Értekezés a Nyelv- és
Széptudományok Köréből 1885.
- KANDRA KABOS: Magyar Mythologia. Eger
1897. 532 l.
- KROHN GYULA: A finnugor népek pngány
istentisztelete. Bp., 1908. 384 l.
- E. N. SETÄLÄ: Lisiä suomalais — ugrilaisen
kielentutkimuksen periaatteista. Suomi
3/5. 1892. 181—350.
- Y. WICHMANN: Paavali Hunfalvyn suoma-
laista kirjeenvaihtoa. Suomi 5/2. 1923.
380—429.
- PÁPAY JÓZSEF: Antal Regulyn Kalevala-
käännös. Valvoja 1909. 276—281.
- PÁPAY JÓZSEF: A magyar nyelvhasználás
története. Bp., 1922. 48 l.
- VIKÁR BÉLA: Budenz és a Kalevala. Magyar
Nyelvőr 1936. 67—69.
- A. KANNISTO: August Ahlqvistin ja József
Budenzin keskinäistä kirjeenvaihtoa.
JSFOu L. 1939. 3—48.

- Finno-ugorszkij szbornyik. Leningrad, 1929. 348 l.
- DR. BARNA JÁNOS: Nyermeghi Barna család története. Satu-Mare, 1925. 15 l.
- ZSIRAI MIKLÓS: Finnugor rokonságunk. Bp., 1937. 587 l.
- LÜKŐ GÁBOR: A magyar lélek formái. Bp., 1942. 340 l.
- PADÁNYI VIKTOR: Dentumagyararia. Buenos Aires, 1956. 450 l.
- BERECZKY LÁSZLÓ: BarnaFerdinánd (1825 – 1895). A könyvtáros 1957. 5. sz. 343 – 344.
- BERTALAN KOROMPAY: Die finnisch-ugrische Ethnologie. Acta Linguistica X. 1960. 131 – 180.
- WEÖRES, GYULA: Ferdinánd Barna, Kalevalan unkarintaja ja kansatieteen tutkija. Kalevala Seuran Vuosikirja 1962. 145 – 154.
- WEÖRES, GYULA: Kalevala ensimmäinen unkarinnos. Uo. 1963. 306 – 316.
- Arany János Összes Művei XIV. „Hivatali iratok”. Bp., 1964.
- N. SEBESTYÉN IRÉN: Finn irodalom Magyarországon. In: Az uráli népek történelme és műveltsége. Bp., 1966. 126 – 132.

- Vikár Béla Emlékünnepeég. Kaposvár —
Hetes, 1969. 108 l.
- Tanulmányok a magyar és finnugor nyelv-
tudomány történetéből. (1850—1920).
Bp., 1970. 173 l.
- DOMOKOS PÉTER: A finn irodalom fogad-
tatása Magyarországon. Bp., 1972. 211 l.
- ARISTE, PAUL: Ferdinand Johann Wiede-
mann. Tallinn, 1973. 100 l.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: A pozitivista történet-
szemlélet a magyar történetírásban I—II.
Bp., 1973. 309.; 521 l.
- A. MOLNÁR FERENC: A finn irodalom Ma-
gyarországon. Filológiai Közöny 1973.
152—165.
- Az ősi magyar hitvilág. Szerk.: DIÓSZEGI
VILMOS. Bp., 1971. 443 l.
- Kalevala. Fordította Nagy Kálmán. Buka-
rest, 1972. 553 l.
- Bán Aladár Emlékezete (1871—1971). Vár-
palota, 1974. 156 l.
- [JÁVORI JENŐ]: A finnugor népek irodal-
mának bibliográfiája. Bp., 1975. 630 l.
- A. MOLNÁR FERENC: Hozzászólás Domokos
Péter „A finn irodalom fogadtatása Ma-

- gyarországon” című könyvéhez. Könyv és Könyvtár 1976. 141–153.
- RADÓ GYÖRGY: A Szovjetunió uráli és türk népeinek irodalma Magyarországon. Bp., 1976. 237 l.
- KOMORÓCZI GÉZA: Sumer és magyar? Bp., 1976. 168 l.
- PUSZTAY JÁNOS: Az „ugor–török háború” után. Budapest, 1977. 184 l.
- HAJDÚ PÉTER—DOMOKOS PÉTER: Uráli nyelvrokonaink. Bp., 1978. 423 l.
- LAKÓ GYÖRGY: Budenz József. Bp., 1980. 229 l.
- A Tejút fiai. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágáról. Szerk.: HOPPÁL MIHÁLY. Bp., 1980. 469 l.
- VOIGT VILMOS: A finnugor folklorisztika összehasonlító perspektívái. In: Artes Populares 6. Bp., 1980. 20–116.
- IOKI, AULIS J.: Oskar Blomstedt ja József Budenz kirjeenvaihhdossa. In: Lakó-Emlékkönyv. Bp., 1981. 88–111.
- BERLÁSZ JENŐ: Az Országos Széchényi Könyvtár története. 1802–1867. Bp., 1981. 555 l.

DOMOKOS PÉTER: Barna Ferdinándról, a „komplex” uralisztika egyik korai művelőjéről. *Néprajz és Nyelvtudomány* 1980–1981. 283–290.

DOMOKOS PÉTER: Kiegészítések, helyesbítések. (Néhány pótlólagos adat „Barna Ferdinándról, a komplex uralisztika egyik korai művelőjéről” című írásomhoz.) *Uo.* 1987–1988. 43–47.

Barátok – Rokonok. Tanulmányok a finn–magyar kulturális kapcsolatok történetéből. Bp., 1984. 322 l.

Kalevala. (Jubileumi kiadás) Bp., 1985.
HAJDÚ PÉTER: Utószó. 331–335.

SZÍJ ENIKŐ: A Kalevala és a magyarok. *Nyelvtudományi Közlemények* 1985. 399–417.

DOMOKOS PÉTER: Die Mordwinistik in Ungarn. In: *Festschrift für István Futaky*. Hamburg, 1986. 91–101.

DOMOKOS PÉTER–PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: Hunfalvy Pál. Bp., 1986. 259 l.

VILJO TERVONEN: Pál Hunfalvy ja suomalaiset. *Kirjeitä vuosilta 1853–1891*. MSFOu 197. Helsinki, 1987. 410 l.

LAKÓ GYÖRGY: Szinnyi József. Bp., 1986.
207 l.

WÉBER ANTAL: Toldy Ferenc. Bp., 1986.
188 l.

MIKKO KORHONEN: Finno—Ugrian Language Studies in Finland 1828—1918.
Helsinki, 1986. 226 l.

★

„A Budenz-emlékülés előadásai”. Nyelv-
tudományi Közlemények 1987—1988.
99—253.

HAJDÚ PÉTER: Budenz problémák. Uo.,
125—165.

PÉTER HAJDÚ: Streitfragen um Barna.
Linguistica Uralica 1990. 4. 300—305.

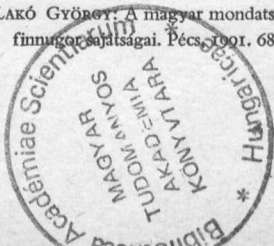
DOMOKOS PÉTER: Kállay Ferenc. Bp., 1990.
253 l.

Finnugor Életrajzi Lexikon. Bp., 1990.
366 l.

DOMOKOS PÉTER: Szkítiától Lappóniáig.
Bp., 1990. 234 l.

KERESZTES LÁSZLÓ: Chrestomathia Mor-
duinica. Bp., 1990. 201 l.

LAKÓ GYÖRGY: A magyar mondat szerkezet
finnugor sajátosságai. Pécs, 1991. 68 l.

A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat
igazgatója

A nyomdai munkálatokat
az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat
végezte

Felelős vezető: Zöld Ferenc
Budapest, 1991

Nyomdai táskaszám: 19775

Felelős szerkesztő: Róbert Zsófia

Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa

Kiadványszám: 2883

Megjelent: 5,46. (A/5) ív terjedelemben
+ 1 db melléklet

3690